

Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

VAMA 2021

Kuva: Tapio Heikkilä, Kalajokilaakso, Nivala

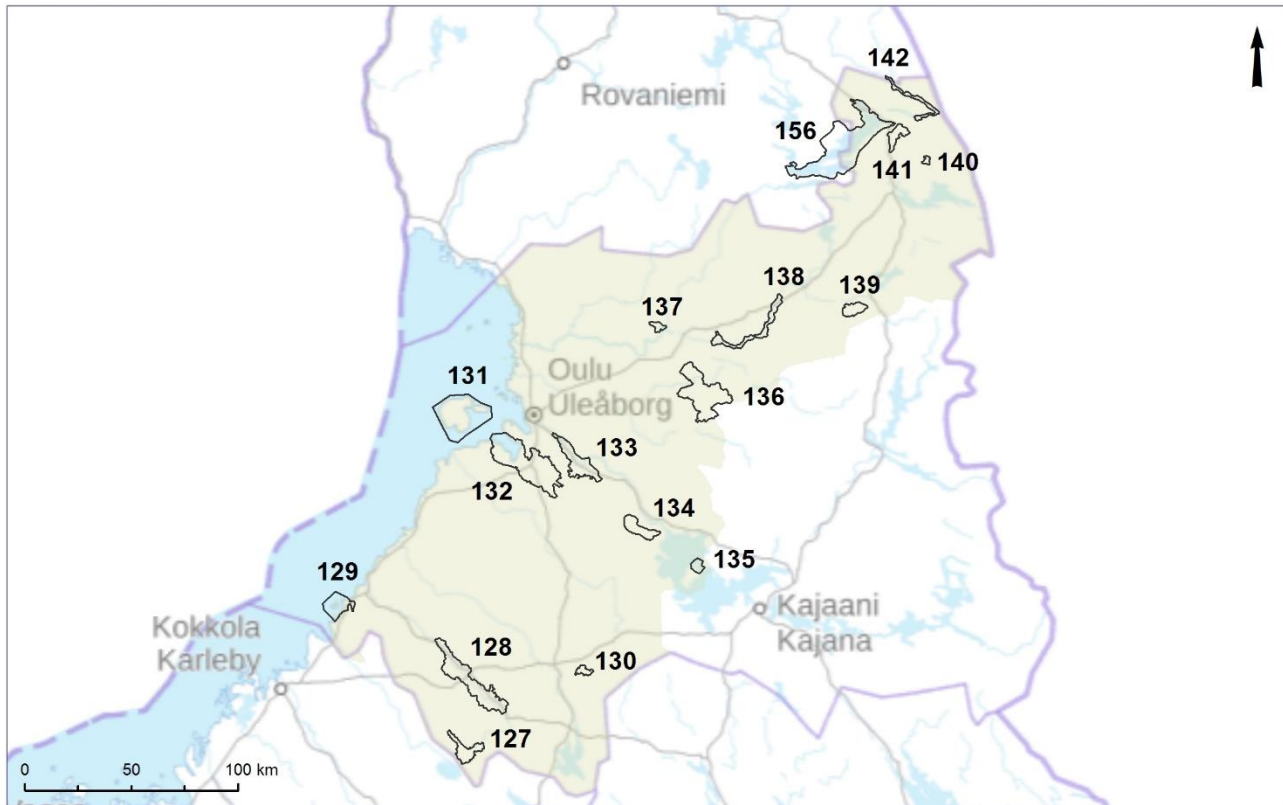

Ympäristöministeriö
Miljöministeriet
Ministry of the Environment

S Y K E

Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: ESRI/MML, 06/2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet

- 127. Reisjärven kulttuurimaisemat
- 128. Kalajokilaakson viljelymaisemat
- 129. Rahjan saaristomaisemat
- 130. Miilurannan asutusmaisema
- 131. Hailuoto
- 132. Limingan lakeuden kulttuurimaisema
- 133. Oulujokilaakson kulttuurimaisemat
- 134. Rokuanvaaran maisemat
- 135. Manamansalon kulttuurimaisemat
- 136. Olvassuo
- 137. Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisemat
- 138. Iijoen jokivarsimaisemat
- 139. Tyräjärven kulttuurimaisemat
- 140. Määttälänvaaran kulttuurimaisemat
- 141. Rukan vaarajono
- 142. Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat
- 156. Kitkajärvien ja Riisitunturin maisemat

Kuva: Tapio Heikkilä

I27. Reisjärven kulttuurimaisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Reisjärvi
Maisemamaakunta	Suomenselkä
Maisemaseutu	Suomenselkä
Pinta-ala	8 476 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 99 ha maatalousalueita: 3 508 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 931 ha rakennettuja alueita: 571 ha vesialueita: 1 367 ha

Arviointi

Reisjärven kulttuurimaisemien maisema-alue on edustava esimerkki Suomenselän maatalousmaisemasta, jota luonnehtivat pienten järvien ja jokien rannoille sekä järvikuivioille raivatut peltoalat. Maisema-alueen arvot perustuvat perinteisenä säilyneeseen asutusrakenteeseen, edustavaan rakennusperintöön ja maatalouden elinvoimaisuuteen. Maisemaa rikastavat avointen peltoalueiden yli järville avautuvat vaihtelevat näkymät.

Luonnonpiirteet

Reisjärven kulttuurimaisemat sijaitsevat Kalajoen latvavesiin kuuluvan järvi-jakson rannoilla. Alueen pellot on raivattu tasaisille hienosedimenttialueille, jotka ovat lajittuneet järvien ja pienten jokien rannoille sekä maisema-alueita halkovan luode-kaakkosuuntaisen harjumuodostuman juurelle. Peltomaita ympäröivät Suomen-selän metsäiset, kumpareiset moreenimaat sekä ojitetut suot. Alueen kallioperä on pääasiassa granodioriittia ja kiillegneissia.

Maisema-alueen järvet, Reisjärvi, Vuohjärvi, Kiljanjärvi, Kangaspäänjärvi ja Saarinen, muodostavat pienten jokien yhdistämän vesistöketjun, jota reunustaa suovaltainen valuma-alue. Reisjärvi ja Vuohjärvi ovat muodostaneet aikoinaan yhden altaan, joka on eriytynyt kahdeksi järveksi kuivatusten myötä. Reisjärven itäpäästä alkunsa saava Kalajanjoki laskee osin kanavoituna entisen Kalajanjärven kuivioalueen kautta Hautaperän tekoaltaaseen ja sieltä edelleen Kalajokeen. Reisjärvi, Vuohjärvi ja Kiljanjärvi ovat Kalajoen säännöstelyalaita.

Alueen metsät ovat suhteellisen nuoria ja valtaosin talouskäytössä olevia havumetsiä. Maisema-alueita halkovan harjajakson yhteydessä kasvaa tavanomaista harjukasvillisuutta, kuten paisterinteiden jäkälä- ja kanervametsiä sekä lakiosien ja varjopaikkojen puolukka-mustikkatyypin metsiä. Maisema-alueen järvet keräävät muuttoaikaan joutsenia, joista osa jää pesimään alueelle.

Kulttuuripiirteet

Ensimmäisten pyyntikulttuuria harjoittaneiden asukkaiden on arvioitu saapuneen Reisjärven seuduille noin 8 000 vuotta sitten. Alueen järvien rannoilta on löydetty niin kivi- kuin pronssikautisiaakin asuinpaikkoja, pyyntikuoppia ja työkaluja. Keskiajalla Reisjärven erämaat ja järvet ovat kuuluneet hämäläisten, pohjalaisten ja kainuulaisten pyyntialueisiin. Alueella on runsaasti historiallisista eräomistuksista kertovaa nimitystä.

Pysyvä asutus vakiintui Reisjärven seudulle savolaisen asutusliikkeen myötä 1500-luvun puolivälissä. Reisjärven ensimmäiset tunnetut vakituiset asukkaat mainitaan vuoden 1556 kruunun kirjanpidon sakkoluettelossa. Hallinnollisesti alue jaettiin tuolloin Kalajoen ja Lohtajan hallintopitäjien kesken. Alueen tiivistä toiminnallista sidosta Pohjanmaan rannikolle tukivat paitsi Kalajokea pitkin kulkenut vesireitti myös maisema-alueita halkovaa harjua myötäillyt ikivanha maareitti Pihtiputaalta Kalajoelle.

Reisjärven väkiluku kääntyi nopeaan kasvuun 1700-luvulla, jolloin valtio perusti uudistiloja alueen liikamaille. Uudisasukkaat saapuivat lähinnä vesiteitä pitkin ja perustivat talonsa järvien rannoille. Pellot raivattiin parhaiten viljelyyn soveltuville rantamaille, ja vesistöjen varsilla olleilta luonnonniityiltä kerättiin heinää karjalle. Maisema-alueen koillispuolella sijaitseva Kalajanjärvi kuivatettiin kasvavan väestön viljelytarpeita varten 1800-luvulla. Myös Reisjärven ja Vuohjärven ympärille on luotu viljelymaata järviä laskemalla. Alueen karjatalousvoittoinen maatalous on edelleen elinvoimaista, vaikka tilat ovat suhteellisen pieniä. Maisema-alueen viljelyala on laajentunut viimeisen 20 vuoden aikana.

Nykyinen asutus keskittyy järvien ja niitä yhdistävien jokien varsille sekä järvien välisille matalille harjanteille ja kannaksille. Suurin asutuskeskittymä on Reisjärven kirkonkylä, joka sijaitsee Vuohjärven, Reisjärven ja Kiljanjärven välisellä kannaksella. Viljelykäytössä olevat peltoalueet ulottuvat taajaman keskustaan saakka. Reisjärven kirkonkylässä keskeisellä paikalla sijaitsevan kirkon torni näkyy pelto- ja järvimaisemassa kauas. Alueen luoteisosassa sijaitseva Kangaskylä on vanha omaleimainen rypäskylä, jossa vain kapeat solat ovat erottaneet rakennukset toisistaan. Nykyisin kylän vanhoista taloista vain kaksi on alkuperäisellä paikallaan.

Reisjärven asutusmaisemassa yhdistyvät itäsuomalaisen mäkiasutuksen ja länsisuomalaisten rivikylien piirteet. Maatilojen pihapiirit sijaitsevat tyypillisesti vesistöjen tuntumassa viljelyalueiden ympäröiminä joko taloryhminä pienillä kumpareilla tai harjanteiden rinteillä maastonmuotoja myötäilevinä nauhoina. Rakennukset on ryhmitelty usein neliömäisesti pihapiirin ympärille. Maisemaa elävöittävät rakennusryhmien välissä olevat viljelyalueet ja pienet metsiköt. Alueen arvokasta rakennusperintöä edustavat muun muassa Reisjärven kirkko, kirkonkylän makasiini, vanha pappila, nuorisoseuran talo, Leppälahden koulu sekä monet vanhat maatilat rakennuksineen.

Maisemakuva

Reisjärven alue on vanhaa hämäläisen, pohjalaisen ja savolaisen kulttuurin vaihtumisvyöhykettä, jonka asutusmaisemassa näkyy niin itäisiä kuin läntisiäkin piirteitä. Alueen viljelymaisema on pienipiirteistä kumpuilevien peltojen ja pienten metsäsaarekkeiden mosaiikkia. Laajimmat yhtenäiset viljelyalueet sijaitsevat Vuohjärven ympärillä ja Kotijoen varressa. Vuohjärven eteläpuolella viljelyalueet avautuvat tasaiseksi ja avaraksi peltomaisemaksi, jolle ovat tyypillisiä pitkät näkymät peltojen yli järvelle. Kiljanjärven ja Kangaspäänjärven välisellä alueella viljelmät sijaitsevat selvärajaisena nauhana Kotijoen ympärillä. Alueella on paljon kulttuurihistoriallisesti arvokkaita rakennuksia ja pihapiirejä.

Maisema-alueen asutuksellinen, toiminnallinen ja maisemallinen kiinne kohta on Reisjärven kirkonkylä, joka sijaitsee Vuohjärveä ja Reisjärveä erottavalla kannaksella. Kirkonkylästä aukeaa hienoja järvinäkymiä, joihin liittyy myös aktiivisesti viljeltyä peltomaata. Tärkeimpänä maamerkkinä kirkonkylää ympäröivässä maisemassa erottuu keskeisellä ja näkyvällä paikalla sijaitseva Reisjärven kirkon torni. Kirkonkylän keskustan ympärille rakennetuilla asuinalueilla viljelyalueiden ja rakennettujen alueiden väliset reunapinnat ovat paikoin rikkonaiset.

Reisjärven kulttuurimaisemat

Kunta: Reisjärvi

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Kirsti Reskalenko

I28. Kalajokilaakson viljelymaisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Haapajärvi, Nivala, Sievi, Ylivieska
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko
Pinta-ala	28 062 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 33 ha maatalousalueita: 16 078 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 9 103 ha rakennettuja alueita: 2 041 ha vesialueita: 808 ha

Arviointi

Kalajokilaakson viljelymaisemat edustavat avaraa pohjalaista jokilaakson kulttuurimaisemaa. Maisema-alueen arvot perustuvat alueen laajoihin viljelynäkymiin, jotka kuvastavat alueen merkitystä pitkäaikaisena ja elinvoimaisena maatalousalueena. Maisema-alueelle ovat tyypillisiä lähes silmänkantamattomat peltonäkyvät, joiden keskellä kirkkojen korkeat torninhuiput erottuvat perinteisinä, kauas näkyvinä maamerkkeinä.

Luonnonpiirteet

Kalajokilaakson viljelymaisemat ovat muodostuneet Keski-Pohjanmaan jokiseudun ja rannikon maisemaseudulle tyypilliseen laajahkoon jokilaaksoon, jota ympäröivät karut, kiviset ja soiset selännealueet. Maisema-alueen kallioperä koostuu pääasiassa kiillegneissistä ja -liuskeesta. Jokilaaksoa reunustavilla moreenimailla peruskallio on lähellä maanpintaa, mutta itse jokilaaksossa kallioperä on peittynyt syvälle hiesu- ja savimaiden alle.

Maisema-alueen runkona on Pohjanlahtea kohti kaakko-luodesuunnassa virtaava Kalajoki, jonka pääuoma saa alkunsa Reisjärven kunnassa sijaitsevista Reis- ja Vuohjärjistä. Maisema-alueen eteläosissa uoma laajenee kapeaksi ja linnustollisesti tärkeäksi Kortejärveksi, jonka pohjoispuolella joki virtaa lyhyen matkan ajan kahdessa uomassa. Nivalan taajaman kohdalla Kalajoki levenee kolmen kilometrin pituiseksi ja kilometrin levyiseksi Pidisjärveksi.

Kalajoen valuma-alue on vähäjärvinen, joten joen virtaamavaihtelut ovat monen muun Pohjanmaan joen tavoin huomattavia. Kesällä jokiuoma voi olla lähes kuiva ja keväällä tulva saattaa peittää laajoja alueita. Tulvien rajoittamiseksi joen pääuomaa on perattu ja pengerrytetty. Kalajokeen laskee useita kapeita jokia, kuten Sorvajanjoja, Pylväsoja, Ainasoja ja Settijoki. Nivalan taajaman kohdalla Pidisjärveen laskee voimakkaasti mutkitteleva Malisjoki.

Kalajokilaakso sijoittuu keskiboreaaliseen Pohjanmaan–Kainuun alueen länsiosaan, jossa kohtaavat pohjoisen ja eteläisen Suomen kasvillisuustyypit. Jokilaakso kuuluu lisäksi suotyyppien vaihtumisvyöhykkeeseen, jonka suot kuuluvat osaksi Pohjanmaan aapasoihin ja osaksi Pohjanmaan vietto- ja rahkakeitaisiin. Maisema-alue on intensiivisen maatalouden muokkaamaa ja siellä on vain vähän luontokohteita. Jokilaaksoa ympäröivien selänteiden metsät ovat puolukka-mustikkatyyppin sekapuumetsiä, jotka ovat suurilta osin talousmetsäkäytössä. Selänteiden alarinteille sijoittuvilla, puustoltaan nuorilla tuoreilla kankailla kasvaa rämevarpuja.

Kulttuuripiirteet

Kalajokilaaksosta tunnetaan runsaasti kivikautisia asuinpaikkoja, joiden sijainti suhteessa jokiuomaan vaihtelee. Maisema-alueen luoteisosassa muinaisjäännökset sijaitsevat hajanaisesti pitkin jokilaaksoa, paikoin suhteellisen kaukanakin uomasta. Oksavan kylän tuntumassa ne ovat keskittyneet jokivarteen sekä Kortejärven rannoille. Pidisjärven eteläpuolella sijaitsevassa Järvikylässä kivikautiset asuinpaikat muodostavat monikohteisen asuinpaikkaryppään, jonka läheltä on löydetty myös Mönkönsaaren esihistorialliset lapinrauniot.

Pysyvää asutusta Kalajokilaaksoon alkoi muodostua 1500-luvun puolivälin jälkeen. Asutus ryhmittyi pitkiksi rivikyliksi ja harvoiksi nauhoiksi Kalajoen ja sen sivujokien hedelmällisille ranta-alueille. Aikojen kuluessa viljelyalueet ovat laajentuneet jokivarresta kohti metsämaita samalla kun peltopinta-alaa on kasvatettu järviä laskemalla ja soita kuivaamalla.

Kalajokilaakson maatalous on perustunut kaski- ja peltoviljelyyn sekä karjatalouteen. Vanhastaan maatalousmaisemalle ominaiset sarkaojat, rantalaitumet, hakamaat, luonnonniityt ja metsälaitumet ovat kadonneet lähes tyystin. Muutamat kalajokivarren vanhat niityt ja laidunmaat muistuttavat kuitenkin alueen vanhasta karjataloudesta. Nivalan keskustaajaman kaakkoispuolella sijaitseva Köyhänperän alue on säästynyt edustavana esimerkkinä koko jokilaaksoa aiemmin luonnehtineesta latomaisemasta. Köyhänperän latoja on kunnostettu aktiivisesti.

Jokilaakson asutus on keskittynyt laakson reuna-alueilla kulkevien maanteiden varsille. Myös viljelyalueiden keskellä on yksittäisiä maatilojen pihapiirejä sekä muutamien pihapiirien muodostamia kokonaisuuksia. Maanteitä seuraavat asutusnauhat tiivistyvät monin paikoin selväpiirteisiksi kyläkokonaisuuksiksi. Asutuksen ja jokiuoman välisellä vyöhykkeellä aukeavat laajat yhtenäiset peltoalat, joita katkovat vain muutamien pienien metsäsaarekkeet. Viljelysten ohella maisemaa kirjoitavat maatilojen isokokoiset tuotantorakennukset.

Maisema-alueelta löytyy useita rakennushistoriallisesti arvokkaita kohteita. Alueen luoteiskulmassa sijaitsee Vähäkankaan tiivis puhtokylä. Kylän kahdeksan puolitoistakerroksista talonpoikaista pohjalaistaloa muodostavat yhtenäisen maisemakokonaisuuden edustavine raitinäkymineen ja jokirantaan ulottuvine peltosarkoineen. Kylämaisemaa täydentävät runsas puusto sekä vanhat piharakennukset. Maisemallisesti ja rakennusperinnöltään arvokkaita kyläkohteita ovat myös Oksava Haapajärvellä sekä Ypyä, Mehtälä ja Haapaperän raitti Nivalassa. Alueella on lisäksi monia rakennusperinnöltään arvokkaita yksittäiskohteita, kuten vanhoja pihapiirejä tai julkisia rakennuksia. Nivalan taajaman eteläpuolella sijaitsee Hituran kaivos, josta on louhittu nikeli-kuparirikastetta.

Maisemakuva

Kalajokilaakson viljelymaisemat ympäröivät matalassa uomassaan virtaavaa Kalajokea leveänä vyöhykkeenä, jonka reunalla on yhtenäisiä teiden varsille ryhmittyneitä nauhakylä. Osa alueen kylistä on sijoittunut

jokilaaksoa paikoitellen rytmittäville moreenikumpareille tai jokivarteen. Pidisjärven koillisrannalla maisemaa hallitsee matalalla moreeniselänteellä sijaitseva Nivalan taajama, jonka toiminnot ovat laajentuneet paikoin viljelymaiseman keskelle. Taajaman tuntumassa on muun muassa liikerakennuksia, pienteollisuutta ja uusia asuinalueita, joiden väliin jää edelleen viljelykäytössä olevia peltolohkoja.

Kalajokilaakson maisemakuva on avoin ja eheä. Joen eteläpuolella laaksoa reunustavat selännealueet ovat selvärajaisemmat ja korkeammat kuin joen pohjoispuolella. Selänteiden rajaaman avoimen peltomaiseman reunamilla on runsaasti kulttuurihistoriallisesti ja maisemallisesti arvokasta talonpoikaista rakennuskantaa, jonka maisemakuvallista merkitystä maisema-alueen avoimuus korostaa. Merkittävimpinä perinteisinä maamerkeinä maisemassa erottuvat maisema-aluetta ympäröivien taajamien korkeat kirkontornit.

Kalajokilaakson viljelymaisemat

Kunta: Haapajärvi, Nivala, Sievi, Ylivieska

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Hannu Tikkanen

I29. Rahjan saaristomaisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Kalajoki
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Keski-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko
Pinta-ala	10 912 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 288 ha maatalousalueita: 314 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 498 ha rakennettuja alueita: 354 ha vesialueita: 7 458 ha

Arviointi

Rahjan saaristo on edustava ja monipuolinen maankohoamisrannikon saaristokohde. Alueen hyvin säilynyt ja vyöhykkeinen saaristoluonto muodostaa arvokkaan kokonaisuuden Siiponjoen uoman sekä sitä reunustavien kulutus- ja kasautumismuotojen kanssa. Maisemaa rikastavat perinteisestä saaristolaiskulttuurista kertovat piirteet, kuten vanhat kalastussatamat, kalastajakylät ja perinnebiotoopit.

Luonnonpiirteet

Rahjan saaristo sijaitsee Siiponjokisuun länsipuolella. Alueen kallioperä on itä-länsisuuntaisen kiillegneissi-esiintymän halkomaa granodioriittia, joka on suurilta osin lajittuneen aineksen peitossa. Rahjan saaristossa kallioperä on huuhtoutunut paikoitellen esille ohuen moreenipatjan alta. Kalajoen hiekkasärkkien dyynialue sijaitsee alueen välittömässä tuntumassa, ja alueen itäreunassa, Kirkkomaanmetsässä, on metsittyneitä dyyni- ja rantavallimuodostumia.

Maisema-aluetta halkova Siiponjoki on toinen Kalajoen vesistön mereen laskevista uomista. Siiponjoki haautuu erilleen Kalajokeen virtaavasta Vääräjoesta Typön kylän kohdalla maisema-alueen itäpuolella ja virtaa laajojen kankaiden läpi voimakkaasti meanderoiden. Jokuoma on paikoin syvä ja komeiden hiekkatörmien reunustama, ja joen suulle on kasautunut edustava suisto. Joen tuntumassa on hiekkapitoiseen maaperään uurtuneita vanhoja uomapainanteita ja makkarajärviä.

Maa kohoaa Kalajoen rannikolla noin yhdeksän millimetrin vuosivauhdilla, ja alueella esiintyy kaikkia maankohoamisrannikolle tunnusomaisia luontotyyppiejä. Maisema-alueen meriluonto vaihtelee pienistä saarista kluuvijärviin ja fladoihin. Rahjan saaristossa on nähtävissä täydellinen maankohoamisrannikon luontotyyppien sukkessiosarja. Saaristossa on runsaasti lähes luonnontilaisia loivia ranta-alueita, joiden rantavyöhykkeet ovat laajoja ja kasvistoltaan arvokkaita.

Maisemallisesti merkittävimpiä kohteita ovat vesistöön rajautuvat kallioalueet, korkeat lohkariekkorannat, suojaisat jyrkkäranta-aiset poukamat, saaristokoivikot sekä kivikkoiset rantaniityt perinnebiotooppeineen. Metsät ovat valtaosin karuja kuusikoita ja kalliomänniköitä. Suurimmilla saarilla kasvaa kitukasvuisia kalliomänniköitä, joita reunustavat laajat pirunpellot ja avosuot. Alueen uhanalaiset merenrantakasvit ovat laidunnuksesta hyötyviä. Rahjan saarilla on melko rikas ranta- ja vesilinnusto, johon kuuluu matalakasvuisilla rantaniityillä viihtyviä lajeja. Lisäksi alue on tärkeä muuttolintujen levähdys- ja ruokailualue.

Kulttuuripiirteet

Rahjan saariston korkeimmat kohdat ovat paljastuneet luodoiksi ja pieniksi saariksi vasta rautakauden loppupuolella noin 700-luvulla. Saariston kalastushistoria ulottuu 1200-luvulle, jolloin sinne syntyi pysyviä kalastustukikohtia. Rahjan suurimmille saarille muodostui vakituista asutusta 1700-luvulla, jolloin saariin perustettiin pieniä torppia ja merestä paljastuneita lieju- ja sedimenttipohjaisia lahtia alettiin viljellä. Kallioista ja vaikeakulkuista saaristoa on hyödynnetty myös lampaiden ja hevosten laidunnukseen sekä pienimuotoiseen heinä- ja metsätalouteen.

Rahja oli aina 1900-luvulle saakka merkittävää kalastus- ja hylkeenpyyntialuetta, jossa on edelleen jäljellä ”tomtningeja”, muinaisia kalastustukikohtia. Alueelta on löydetty jonkin verran kalastuselinkeinosta ja saariston muusta käytöstä kertovia historiallisia muinaisjäännöksiä, kuten pyyntitukikohtia, kuoppia, kivirakenteita, rökkiöitä, puolustusvarustuksia ja aluksen hylky. Rahjan Pappilankarin, Isorannan, Roukalan kylän, Kapellinrannan ja Kapellinkankaan perinnebiotoopit kertovat alueen pienimuotoisesta maa- ja karjatalouskäytöstä. Perinnebiooppien ohella perinteinen saaristolaiskulttuuri on synnyttänyt idyllisiä kalastajakylä, joiden vanhimmat rakennukset ovat yli satavuotiaita. Alueen nykyinen maatalous on keskittynyt Siipon, Siirosen, Rahjan ja Roukalan kyliin. Rahjassa on myös jonkin verran pienteollisuutta ja maatilamatkailupalveluita.

Rahjalla on pitkä historia satamapaikkana. Nykyisen sataman tienoilla sijainneeseen Mansikkaniemeen perustettiin vuonna 1873 telakka, ja viisi vuotta myöhemmin Kalajoen kunta ehdotti paikkaa syväsatamaksi. Rahjan nykyisen sataman rakennustyöt aloitettiin 1960-luvulla. Satama on tällä hetkellä Pohjois-Suomen tärkein ja Suomen kuudenneksi suurin puutavaran vientisatama. Rahjan satamahistoriasta kertovat vanhan satamapaikan rappeutuvat kivi- ja hirsirakenteiset laiturit, möljät. Maisema-alue rajautuu koillisessa Kalajoen hiekkasärkkien mittavaan matkailu- ja loma-asutusalueeseen.

Maisemakuva

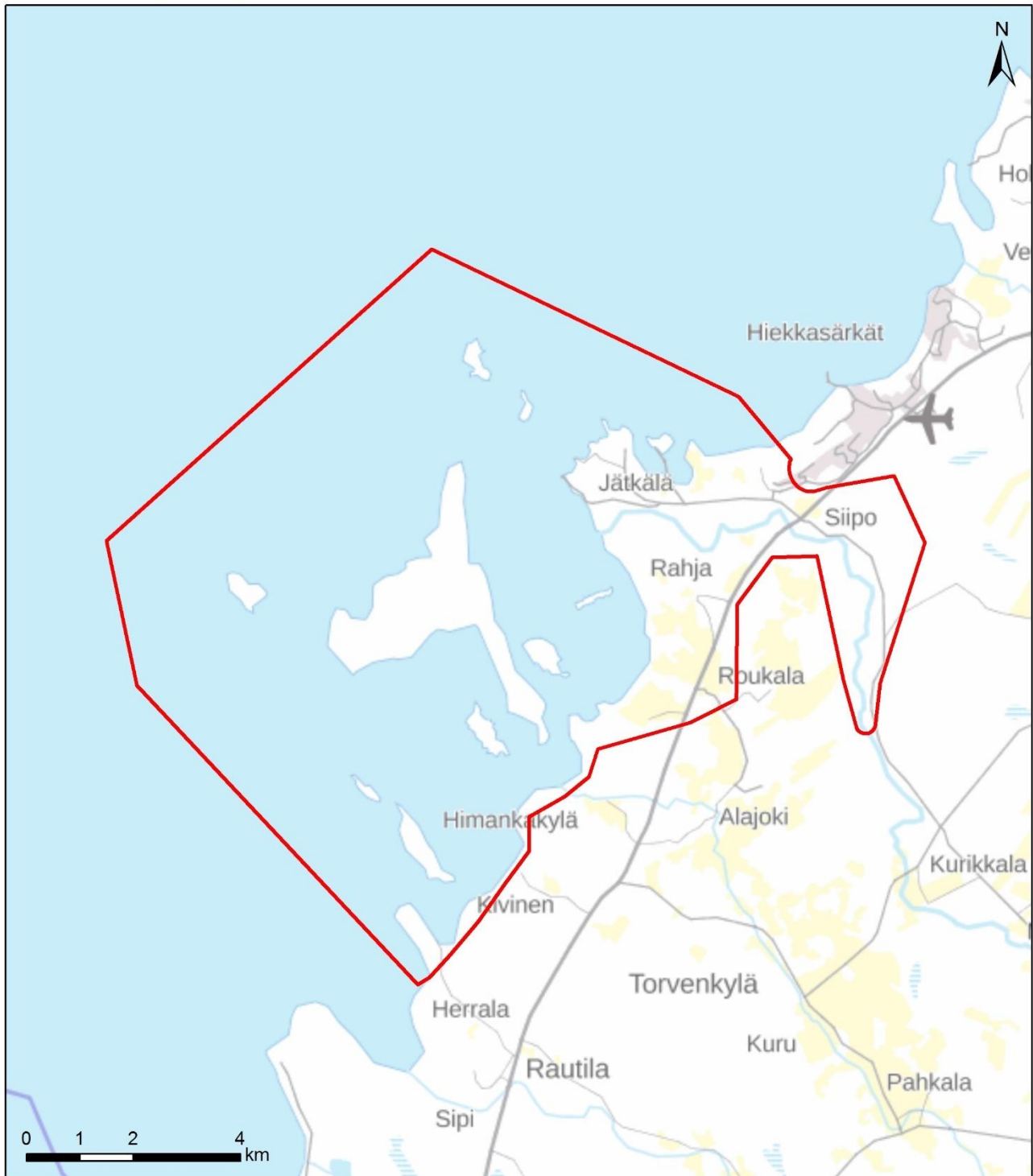
Rahjan saaristo on yksi Pohjois-Pohjanmaan harvoista laajahkoista saaristoalueista. Se muodostaa arvokkaan kalastus- ja saaristokulttuurikokonaisuuden, jonka maisemia leimaavat maankohoamisen synnyttämät luontotyytit. Perinteisen saaristolaiskulttuurin jäljet näkyvät Rahjan saaristossa perinnebiotooppeina ja vanhoina kalastajakylinä.

Rantavallit ja hiekkatörmät ovat paikoin korkeita. Maisemaa luonnehtivat korkeilta rantatörmiltä merelle sekä Kalajoen hiekkasärkille avautuvat laajat avoimet näkymät. Rahjan saaristo on luontotyypeiltään vyöhykkeinen maisemakokonaisuus, jossa vaihtelevat matalasti kumpuilevat kallioiset saaret, umpeen kasvavat lahdekkeet sekä monipuolinen saaristokasvillisuus.

Rahjan saaristomaisemat

Kunta: Kalajoki

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I 30. Miilurannan asutusmaisema

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Kärsämäki
Maisemamaakunta	Suomenselkä
Maisemaseutu	Suomenselkä
Pinta-ala	2 278 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 34 ha maatalousalueita: 749 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 420 ha rakennettuja alueita: 73 ha vesialueita: 3 ha

Arviointi

Miilurannan asutusmaisema muodostaa yhtenäisen, toisen maailmansodan jälkeisen jälleenrakennuskauden asutustoimintaa edustavan kokonaisuuden. Elinvoimaisen kylän maisemallisia arvotekijöitä ovat hyvin säilynyt kokonaisrakenne, pika-asutusajan tyyppirakennukset sekä pihapiireihin johtavat koivukujat. Aluetta reunustavat suoalueet ovat maisema-arvoiltaan vähäisiä, mutta kytkeytyvät kiinteästi asutustilakylän maisemaan ja alueen maankäytön historiaan.

Luonnonpiirteet

Suomenselän vedenjakajaseudulla sijaitseva Miilurannan asutusmaisema on edustava esimerkki toisen maailmansodan jälkeisen asutustoiminnan synnyttämästä maatalousmaisemasta, joka on raivattu laajojen suoalueiden keskelle kauas perinteisistä maatalousalueista. Alueen viljelykset sijaitsevat Kärsämäenjoen rantojen kapeilla savikkoalueilla sekä turvemaasta raivatuilla peltoaloilla. Viljelyksiä reunustavat laajat, voimakkaasti ojitetut ja paikoin turvetuotantoon otetut suoalueet sekä satunnaiset matalat moreeni- ja sorakumpareet. Maisema-alueen kallioperässä vaihtelevat granodioriitti, kiillegneissi ja porfyrygraniitti.

Asutusmaiseman läpi virtaa mutkitteleva Kärsämäenjoki, joka saa alkunsa maisema-aluetta ympäröiviltä suoilta. Pyhäjokeen laskeva Kärsämäenjoki on humusvaikutteinen ja rehevä joki, joka muodostaa pieniä koskitapaleita Miilurannan kylän keskelle. Maisema-alueen metsät ovat havupuuvaltaisia nevametsiä, jotka vaihtuvat paikoin kangasalueiden kuiviksi metsiksi. Peltoalojen ja pihapiirien yhteydessä ja pihaille johtavilla lyhyillä puukujanteilla kasvaa myös lehtipuustoa.

Kulttuuripiirteet

Miiluranta on Suomen suurimpia toisen maailmansodan jälkeen perustettuja asutustilakylä. Enimmillään siellä on ollut 77 asuttua taloa, kaksi kauppaa ja koulu. Asukkaita kylässä on ollut runsaimmillaan yli 400. Miilurannan pihapiirit sijaitsevat jokivarteen kasautuneilla törmillä ja joen mutkiin syntyneillä pienillä niemkeillä. Lisäksi Leskisenkankaan laakealla kumpareella ja sen pohjoispuolen suoalueilla on hajanaista asutusta.

Maatalous on edelleen olennainen osa Miilurannan elinkeinotoimintaa. Kylän viljelyalueet sijaitsevat Kärsämäenjoen varsilla yhtenäisinä, selkeärajaisina lohkoina. Paikoin peltojen lomassa on laajoja, edelleen käytössä olevia laidunalueita. Jokea myötäilevä viljelyvyöhyke on osin metsien katkoma, ja kylämaisemaa luonnehtivat paikoin peltojen lomaan pääteiden varsille saakka työntyvät metsäalueet. Viljelykäytössä olevan peltoalan määrä on lisääntynyt 1990-luvun jälkeen. Maisema-alueen rajauksen sisäpuolelle ulottuvat myös Paalinnevan ja Kärsämäennevan turvetuotantoalueet.

Alueen pihapiireissä yhdistyvät pohjoispohjalainen rakentamisen perinne sekä asutuskylille tyypilliset piirteet. Useat pihapiireistä ovat kulmista avoimia, muodoiltaan epäsäännöllisiä neliöpihoja, joita talousrakennukset rajaavat. Muutamilla tiloilla rakennukset sijaitsevat L-muodostelmassa pihapiirin kahdella sivulla. Valtaosa Miilurannan rakennuksista on peräisin jälleenrakennuskaudelta, ja kylän ilme on säilynyt yhtenäisenä ja asutushistorialleen leimallisena. Miilurannan yksittäisille rakennuksille ei ole määritetty erityisiä rakennushistoriallisia arvoja, mutta kokonaisuutena kylä on kulttuurihistoriallisesti arvokas.

Maisemakuva

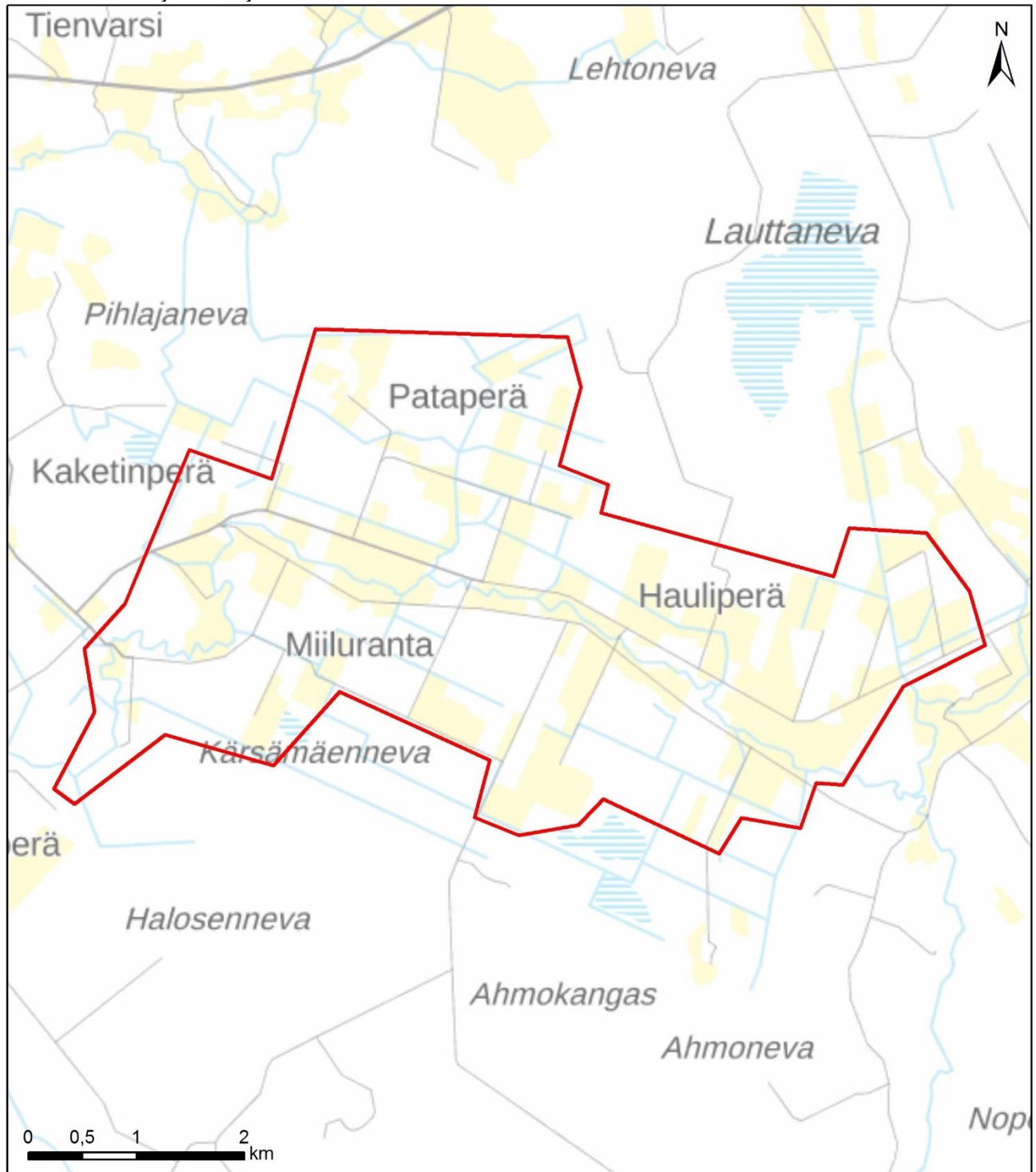
Miiluranta on tunnusomainen toisen maailmansodan jälkeen perustettu asutustilakylä, jonka maisemakuvaa hallitsevat säännöllisen muotoiset ja selvärajaiset pellot sekä tasaisesti laakeaan maisemaan sijoittuneet tyyppipiirustusten mukaiset rakennukset. Kärsämäenjoen varrelle ryhmittynyt Miiluranta muistuttaa rakenteeltaan vanhoja, vuosisatojen kuluessa syntyneitä jokivarsien maaseutukylä. Asutuskylähistoriasta kertovat kylän harvahko asutus sekä ikärakenteeltaan yhtenäinen rakennuskanta.

Kapea ja runsaan kasvillisuuden reunustama Kärsämäenjoki erottuu Miilurannan maisemassa polveilevana vehreänä nauhana. Jokea reunustavat molemmiin puoliin tiet, jotka myötäilevät jokiuomaa asutustilakylille tyypilliseen tapaan suoralinjaisina. Teitä myöten avautuu pitkiä, viljelyalueiden ja metsäalueiden rajaamia näkymiä, joita peltojen pusikoituminen ja rehevä pihakasvillisuus paikoin sulkevat. Miilurannan peltomaisemia elävöittävät pihapiireihin johtavat koivukujat.

Miilurannan asutusmaisema

Kunta: Kärsämäki

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

131. Hailuoto

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Hailuoto, Oulu
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko
Pinta-ala	39 112 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 1 741 ha maatalousalueita: 2 591 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 15 464 ha rakennettuja alueita: 647 ha vesialueita: 18 669 ha

Arviointi

Perämerellä sijaitseva Hailuoto on luonnon- ja kulttuuripiirteiltään ainutlaatuinen saari, jossa yhdistyvät maan- kohoamisrannikon luontotyytit sekä omaleimainen kalastuksen, karjatalouden ja maanviljelyn leimaama kulttuurihistoria. Hailuodon nauhamainen asutusrakenne on säilynyt perinteisessä muodossaan ja saarella on runsaasti vanhaa talonpoikaista rakennusperintöä pihapiireineen. Alueen maaseutumaisemaan kuuluvat myös lajistollisesti huomattavat laidun- ja niittyalueet. Hailuodon kulttuurimaisemaa täydentävät vanhan kalastajakulttuurin jäljet sekä merenkulun perintö. Hailuoto on yksi Suomen 27 kansallismaisemasta.

Luonnonpiirteet

Noin 200 neliökilometrin laajuinen Hailuoto on Perämeren suurin saari. Se on syntynyt maankohoamisen tuloksena runsaan 2 000 vuoden kuluessa. Saaren pohjoisosan hiekkaharjanteet nousivat merestä hieman ennen ajanlaskun alkua ja viimeisten parinsadan vuoden aikana alueen alkuperäiset saaret – Luoto, Hanhinen ja Santonen – ovat yhdistyneet. Saari laajenee edelleen jatkuvasti, sillä maa kohoaa Hailuodon alueella noin yhdeksän millimetriä vuodessa.

Hailuodon kallioperää luonnehtii karbonaattipitoinen silttikivikerros, jonka paksuus on saaren länsiosassa 100–150 metriä ja itäosassa 400–500 metriä. Silttikiven päälle on kerrostunut jäätiköiden ja jäätikköjokien kasaamia sedimenttejä, joita merivesi ja tuuli ovat siirrelleet. Hailuodon pohjoisosissa on sora- ja hiekkamuodostumia, jotka nousevat korkeimmillaan noin 30 metriin merenpinnan yläpuolelle. Hailuodon kirkonkylän eteläpuolella on hiekkamoreenin hallitsemia alueita sekä entiseen merenpohjaan kerrostuneita savikkoja. Saaren geomorfologisia erityispiirteitä ovat lentohiekkadyynit ja rantavallit sekä lentohiekkavallien salpaamat kluuvijärvet. Dyynien ja rantavallien väliset painanteet ovat monin paikoin soistuneita.

Meriveden epäsäännöllisen korkeusvaihtelun ja maankohoamisen ansiosta Hailuodon luonnonolot ovat ainutlaatuisia. Vedestä paljastuvan maan kasvittumisen vaiheet näkyvät maisemassa selvinä vyöhykkeinä. Saaren pohjoisosassa on kuivia, jäkäläpohjaisia, hiekkamaan männiköitä. Eteläosissa kasvaa puolestaan vehmaita lehtimetsiä, joita ympäröivät laajat niittyalat. Syökärin alueella Hailuodon kaakkoisosissa on hieskoivikkoja, haavikkoja ja tuomi- ja pihlajalehtoja. Luonnonmaisemaa rikastuttavat myös Hanhisjärvensuon–Härkinnevan suolakeus, vanhat keidassuot, nuoret lampisoistumat sekä Hannuksen rehevä tervaleppäluhta.

Hailuodon kasvistossa on runsaasti Perämeren kotoperäisiä lajeja sekä arktisia niin sanotun ruijanesikkoryhmän merenrantalajeja. Saari ympäröivine merialueineen on myös linnustoltaan poikkeuksellisen monipuolinen. Hailuodossa ja sen ympäristössä on tavattu yli 280 lintulajia.

Kulttuuripiirteet

Hailuoto on varsin nuori saari, jonka muinaisjäännökset ajoittuvat historialliselle ajalle. Alueen historiallisia muinaisjäännöksiä ovat muun muassa keskiaikainen kirkon paikka, Ojakylänlahden laiturit, Hyypänmäellä sijaitsevat hakkaukset sekä useat alusten hylt. Maatalous on alkanut saarella 1200-luvulla, mutta pysyvän asutuksen arvellaan olevan noin 150 vuotta vanhempaa. Jo ennen asutuksen vakiintumista alueen saaret ovat tarjonneet levähdyspaikan ja tukikohdan Perämeren rannikon kalastajille. Maatalouselinkeinojen ohella alueen perinteisiin elinkeinoihin ovat kuuluneet kalastus, hylkeenpyynti ja merenkulku.

Hailuodon asutus keskittyy saarta lävistävän tien varrelle nauhamaiseksi kokonaisuudeksi, jossa tihtenyt erottuvat Ojakylä, Keskikylä ja Kirkonkylä. Saaren maanjako on perustunut 1900-luvun loppuun saakka 1700- ja 1800-lukujen vaihteessa toteutettuun isoonjakoon. Pirstaleisen maanjaon seurauksena viljelymaisemaa kirjoo joukko monimuotoisia peltokuvioita, kenttiä, ketoja, kujanteita, puuryhmiä ja pieniä metsiköitä. Alueen maatalous on elinvoimaista, ja vanhoja pakettipeltoja on otettu viime vuosikymmeninä takaisin viljelyyn. Saarelle on myös raivattu uutta peltoalaa. Hailuodossa on säilynyt monia perinnebiotooppeja, joista Kaaranselkä, Tömpän niitty ja Pökönnokka on määritelty valtakunnallisesti arvokkaiksi. Lisäksi saarella on maakunnallisesti arvokkaita niitty- ja nummikohteita.

Hailuodon vanha talonpoikainen rakennuskanta on säilynyt saaren eristäytyneisyydestä johtuen huomattavan yhtenäisenä. Pihapiirit sijaitsevat tiiviisti tien varressa tai peltujen keskellä. Asuinrakennukset ja talousrakennukset reunustavat pihapiirejä avoimina nelikulmaisina ryhmyksinä, joiden ulkopuolelle tilojen riihikentät ovat jääneet. Talot sijaitsevat usein kahden tai kolmen talon ryhminä, ja monilla taloilla on yhteinen pihamaa. Paikoitellen yhteispihoihin kuuluneiden asuinrakennuksen kuisteja on siirretty talojen toiselle puolelle, jonne on muodostunut uusi pihapiiri.

Koko Hailuoto on määritelty valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi, jonka erityisiä arvokohteita ovat kirkonkylän raitti ja viljelykset, Ojakylä, Pajuperän kalastuskylä ja Marjaniemen kalastaja- ja luotsikylä. Myös Kirkkosalmen vanha silta, Hailuodon nuorisoseuran talo, vanhat koulurakennukset, vanha pappila sekä kylämaiseman maamerkkeinä kohoavat kolme tuulimyllyä ovat edustavia esimerkkejä alueen rakennusperinnöstä. Hailuodon nykyinen kirkko valmistui vuonna 1972 korvaamaan vuonna 1968 tulipalossa tuhoutuneen puukirkon.

Hailuodon merellisestä historiasta kertovat alavassa maisemassa kauas näkyvät merimerkit ja majakat. Saaren ensimmäiset tunnusmajakat eli pookit rakennettiin 1770-luvulla. Hailuodon vanhin säilynyt merimerkki on vuonna 1858 rakennettu Keskiniemen tunnusmajakka, joka tunnetaan myös Karvon pookina. Saaren länsirannalla, Marjaniemessä, kohoaa vuonna 1872 rakennettu majakka. Sen juurella on kalastaja- ja luotsiyhdyskunta, jonka vanhimmat rakennukset ovat 1800-luvun jälkipuoliskolta. Luotsiaseman yhteyteen on avattu vuonna 2007 Luototalo, jossa on saarta esittelevä näyttely. Valtaosa Marjaniemen kalamökkikylän rakennuksista on korjattu loma-asuntokäyttöön. Samalla rakennusten ominaispiirteet ja vanhan kalastajakylän luonne ovat muuttuneet. Marjaniemen eteläpuolella sijaitsevat Pajuperän harmaiden hirsisten asuin- ja vajarakennusten ryhmä sekä Sunikarien kalastusrakennusryhmät, joiden yhteyteen on rakennettu uusia loma-asuntoja.

Hailuoto on merkittävä matkailukohde, jonne saapuu kesäisin noin 500 mökkiläistä. Saaren tärkeimpiä matkailu- ja retkeilykohteita ovat Marjaniemen hiekkarannat, luotsihotelli, luontokeskus ja vierasvenesatama. Saarella on myös retkeilyreittejä ja lintutorneja. Hailuodosta on säännöllinen lauttayhteys mantereelle. Talvisin saarelle kuljetaan jäätietä pitkin.

Maisemakuva

Hailuodon maisemallinen yleisilme pohjautuu maankohoamisen, meriveden korkeusvaihtelun ja maa-aineksen kerrostumisen synnyttämiin maisemiin, joita leimaa vyöhykkeinen ja monipuolinen kasvillisuus. Hailuodon pohjoisosan hiekkaharjanteilla on kuivia, jäkäläpohjaisia männiköitä. Saaren eteläosia leimaavat puolestaan kosteikot, rantaniitty ja soistuvat entiset merenlahdet.

Saaren viljelyalueet ja asutus keskittyvät nauhamaiseksi mutta yleispiirteiltään pirstaleiseksi kokonaisuudeksi Kirkkosalmen ja Ojakylänlahden rannoille. Kirkkosalmen ympärillä on myös lajistollisesti arvokkaita laidun-, niitty- ja kosteikkoalueita. Hailuodon asutusmaisemaa luonnehtivat asutusryppäät ja vanhojen rakennusten reunustamat umpipihat. Perinteinen talonpoikainen rakennusperintö ja 1900-luvun jälkipuoliskon rakennusperintö sekoittuvat paikoitellen monikerroksiseksi asutusmaisemaksi, johon kuuluvat maatilojen pihapiirien kookkaat karjasuojat ja konehallit.

Hailuodon rannoilla on useita kalastusmökkien muodostamia kyliä sekä luotsitoiminnasta ja merenkulkuhistoriasta muistuttavia rakennuksia. Saaren länsikärjessä sijaitsevassa Marjaniemessä eri-ikäiset kalastusmajat, vanha luotsiasema ja majakka muodostavat avomereen rajautuvan monipuolisen maisemakokonaisuuden. Hailuodon rannoille on rakennettu runsaasti perinteisestä rakentamisesta ja asutusrakenteesta poikkeavaa loma-asutusta, joka vaikuttaa maisemakuvaan lähinnä paikallisesti.

Hailuoto

Kunta: Hailuoto, Oulu

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I 32. Limingan lakeuden kulttuurimaisema

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko
Pinta-ala	44 608 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 1 204 ha maatalousalueita: 22 242 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 10 955 ha rakennettuja alueita: 2 392 ha vesialueita: 7 814 ha

Arviointi

Limingan lakeuden kulttuurimaisema on poikkeuksellisen laaja, omaleimainen ja yhtenäisenä säilynyt elinkeinomaisemakokonaisuus, jonka maisema-arvot perustuvat ennen kaikkea avoimiin, yhtenäisiin ja elinvoimaisiin peltonäkymiin sekä Liminganlahden luonnonympäristöön ja rantaniittyihin. Alueella on useita valtakunnallisesti ja maakunnallisesti arvokkaita rakennetun kulttuuriympäristön kohteita, jotka edustavat vauraan lakeusmaisemaan kuuluvaa rakennusperintöä.

Luonnonpiirteet

Limingan lakeus kuuluu Suomen laajimpiin yhtenäisiin viljelyalueisiin. Maisema-alueen kallioperä koostuu useista kivilajeista, kuten graniitista, granodioriitista, tonaliitista, kiilleliuskeista sekä klastisista sedimenttikivistä. Suurin osa maisema-alueesta lukeutuu Muhos-muodostuman savi- ja hiekkakivialueeseen, joka ulottuu Tupoksen kohdalla yli kilometrin syvyyteen. Pehmeät kiviainekset ovat erodoituneet ympäröiviin kiteisiin kallioperäalueisiin nähden tasaiseksi, laakiomaiseksi alueeksi, johon jääkauden jälkeinen merenlahti on kerrostanut hedelmälliset viljelymaat.

Aluetta halkovien kapeiden jokien varsilla on hienojakoisia maalajeja, joiden peittämät alueet laajenevat maisema-alueen itäpuolella paikoin laajoiksi kankaiksi. Viljelylakeutta ympäröivät karkearakeisten maalajien ja suoalojen peittämät suhteellisen tasaiset metsämaat. Lakeuden reunamilla on myös vanhojen rantavallien rytmittämää maastoa.

Viljeltyä tasankoa halkovat Ängeslevänjoki ja Tyrnävänjoki, jotka virtaavat paikoin syvissä hieta- ja sorapenk-kaisissa kanjoneissa. Joet yhtyvät Limingan taajaman tuntumassa Temmesjokeen, johon myös vähävetinen Liminganjoki laskee Naistenväylän kanavaa pitkin. Liminganlahden laaja ja useiden uomien halkoma suisto-alue on muodostunut jokien kuljettamista sedimenteistä. Liminganlahteen laskee myös Temmesjoen suiston eteläpuolelle oman pienen suistonsa muodostanut Lumijoki.

Liminganlahti on kasvi- ja lintulajistoltaan rikas luontokohde, jonka rantaviiva muuttuu jatkuvasti maanko-hoamisen ja jokien aineskuljetuksen myötä. Rannikolla näkyvät maankohoamisrannikolle luonteenomaiset kasvillisuuden sukkessiovyöhykkeet. Liminganlahti on ollut aiemmin laajojen rantaniittyjen peitossa, mutta monet niityt on raivattu myöhemmin pelloiksi. Alueella on jäljellä joitakin maaperältään kosteita ja suolapi-toisia niittyjä. Liminganlahden vesi- ja ranta-alueet ovat kansainvälisesti arvokkaita muuttolintujen levähdys-alueita, jossa levähtää muuttoaikaan jopa kymmeniätuhansia lintuja.

Kulttuuripiirteet

Limingan lakeus on vanhaa ja elinvoimaista maatalousmaisemaa, jonka karja- ja peltotaloudelle hedelmällinen maaperä ja laajat rantaniityt ovat luoneet suotuisat puitteet. Pysyvä asutus vakiintui Limingan seudulle 1300-luvun tienoilla, kun satakuntalaiset eränkävijät asettuivat alueelle. Tuolloin viljelyalueet ja asuinpaikat sijait-sivat pitkinä ja kapeina nauhoina jokien varsilla. 1500-luvulla Liminganjoen ja Temmesjoen varsilla oli jo verraten tiheää asutusta, ja Limingan hallinnollinen alue ulottui Kainuuseen saakka. Huomattavan laajamittai-nen niittytalous jatkui Limingassa 1950-luvulle saakka. Maisema-alueella on edelleen runsaasti lajistollisesti ja maisemallisesti arvokkaita luonnonniittyjä.

Lakeusalueen rakennettua kulttuuriympäristöä luonnehtii kerroksellisuus. Limingan lakeuden asutus keskittyy kapeina nauhoina jokien ja pääteiden varsille. Merkittävimpiä asutus- ja palvelukeskittymiä alueella ovat Li-mingan, Lumijoen ja Tyrnävän taajamat, jotka ovat toiminnallisesti erottamaton osa lakeuden maisemakoko-naisuutta. Taajamat ovat laajentuneet 1900-luvun lopulla ja 2000-luvun alussa vanhoille peltomaille, mutta uuden asutuksen lomassa on edelleen viljelykäytössä olevia pelloja. Maatalousmaisemaa luonnehtivat myös nykymaataloudelle tyypilliset kookkaat ja korkeat tuotantorakennukset, jotka erottuvat avoimessa ja alavassa maisemassa kauas. Uusia maamerkkejä lakeusmaisemassa ovat aluetta halkovien valtateiden varteen nousseet liikerakennukset korkeine mainostorneineen.

Limingan lakeuden perinteistä kyläasutusta kuvastavat rakennushistoriallisesti arvokkaat Lumijoen Kankaan-pääntien kylämaisema sekä Ala-Temmeksen jokivarsitalot Limingalla. Kankaanpääntien tiivis nauhakylä on erinomainen esimerkki pohjoispohjalaisten jokivarsikylien asutusrakenteesta talonpoikaisine rakennusperin-töineen, tiiviine pihapiireineen sekä kulttuurikasveineen. Pohjanmaan historiallisen rantatien reunustamaa ky-lämaisemaa hallitsevat 1880-luvulla rakennettu Lumijoen kookas tiilikirkko sekä Lapinkylän neljä tuulimyllyä 1800-luvulta. Ala-Temmeksen jokivarsiasutuksen poikkeuksellisen komea rakennuskanta ilmentää puolestaan 1800-luvun vaurasta pohjoispohjalaista talonpoikaisarkkitehtuuria. Ala-Temmesessä on säilynyt huomatta-van monta umpipihaksi ryhmittynyttä pihapiiriä 1800-luvulta periytyvine rakennuksineen.

Liminganjoen molemmille rannoille, jokivartta myötäilevien kyläteiden varrelle ryhmittynyt Limingan Ranta on monipuolinen kirkonkyläkokonaisuus, johon kuuluu talonpoikaisia pihapiirejä, pienimuotoista kirkonkylä-asutusta, virkamiestaloja, papiston virkataloja, koulurakennuksia sekä kauppakartanoita. Yhtenäisen kulttuu-riympäristön keskellä virtaavan joen rantaa myötäilevät kapeat hiekkatiet ja puistomaiset rantakaistaleet.

Limingan Rannan kupeessa sijaitsee Limingan 1800-luvulla rakennettu klassistinen kirkko, joka hallitsee maisemaa tasaisen lakeuden keskeltä kohoavalla kummulla. Kirkonmäen juurella avautuu peltomaisema, jota reunustavat alkuperäisillä paikoillaan sijaitsevat maatilat.

Limingan seudun vauras karjatalous on vaikuttanut olennaisesti alueen teollisuushistoriaan. Limingan ja Tyrnävän osuusmeijerit olivat 1900-luvun alussa merkittäviä tuotantolaitoksia, joiden kookkaat meijerirakennukset ovat erottuneet maisemassa maamerkkeinä. Vuonna 1905 perustettu Tyrnävän osuusmeijeri ympäristöineen muodostaa edelleen edustavan teollisuusmiljöön Tyrnävän vanhan hautausmaan tuntumaan.

Liminganlahti erottuu vauraan ja intensiivisessä käytössä olevan lakeusmaiseman reunalla suosittuna virkistys- ja luontokohteena, jonne saapuu paljon luontoharrastajia etenkin lintujen muuttoaikaan. Liminganlahdella risteilee monia retkeilyreittejä, joiden tuntumaan on rakennettu lintutorneja ja luontokeskus. Liminganlahden ranta- ja vesialueilla on myös eri-ikäisiä merikämppejä, joita alueen kalastajat ja metsästäjät ovat käyttäneet. Keinotekoisien kivisaarekkeiden päälle rakennetut vaatimattomat lautarakenteiset majat ovat olennainen osa Liminganlahden maisemaa.

Maisemakuva

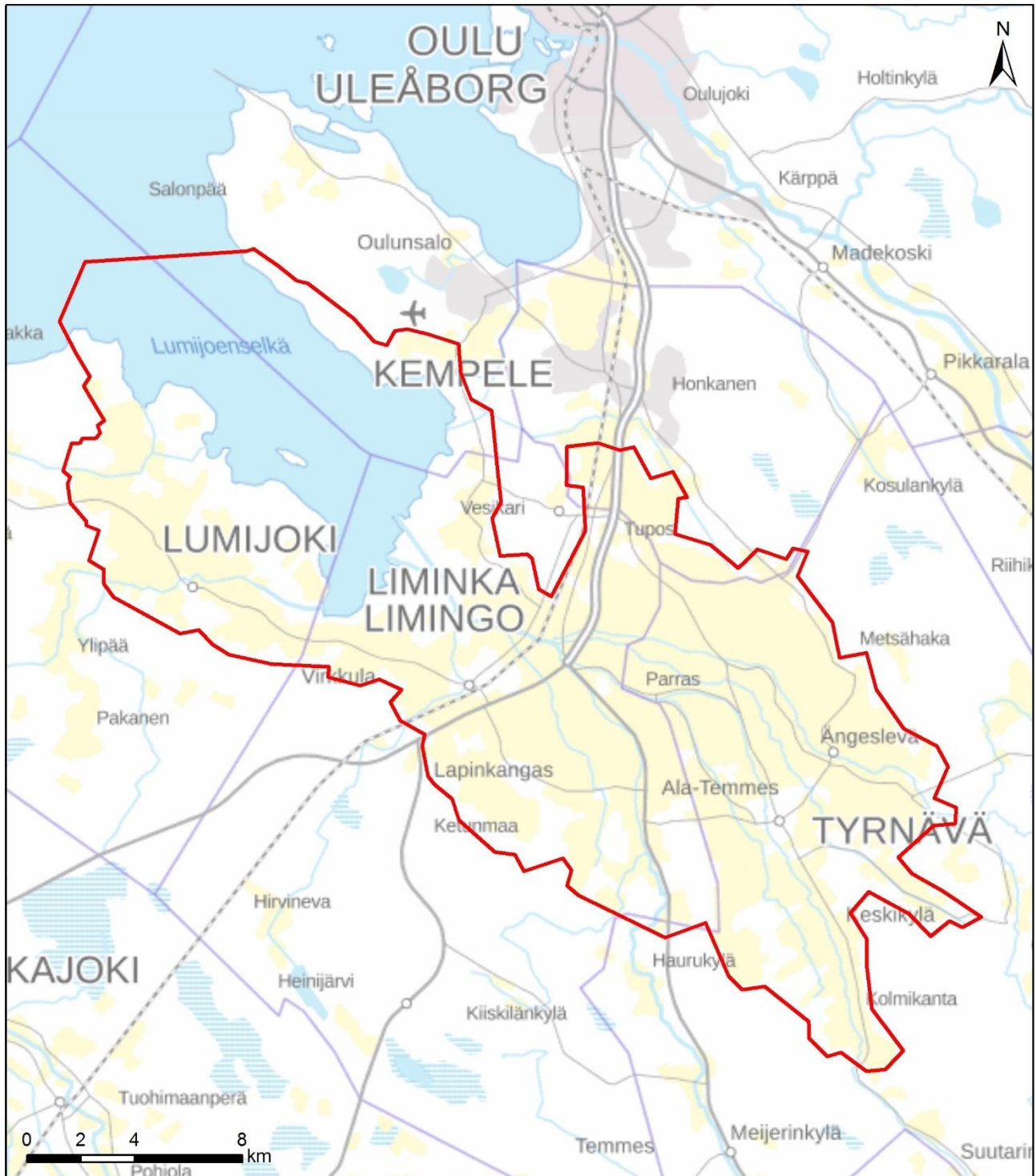
Limingan lakeus muodostaa laajan viljelymaisemakokonaisuuden. Lakeusmaiseman erityispiirteitä ovat pitkät, paikoin silmänkantamattomat näkymät, joiden perinteisinä kiintopisteinä kohoavat alueen kookkaat kirkot. Alueen maatalousmaisemaan kuuluvat vanhojen, talonpoikaista perinnettä edustavien rakennusten ja nauhakyläohella nykymaaloudelle tyypilliset kookkaat ja korkeat tuotantorakennukset sekä taajamiksi laajentuneet vanhat kirkonkylät. Myös perinteisestä maisemarakenteesta poikkeavat liikerakennukset mainostorneineen ovat vakiintuneet osaksi lakeuden maisemakuva.

Limingan lakeutta reunustava Liminganlahti on linnustollisesti arvokas alue, jonka kasvillisuudessa näkyvät maankohoamisrannikolle tyypilliset sukkessiovyöhykkeet. Retkeilykohteena tunnetun ranta-alueen lintutorneista aukeaa pitkiä näkymiä matalalle merenlahdelle ja suistoalueiden rantaluhtiin. Liminganlahtea aiemmin reunustaneet laajat niityt on raivattu monin paikoin pelloiksi, jotka ulottuvat vaihtelevanlevyisinä sarkoina suiston reunaan. Alueella on kuitenkin säilynyt useita arvokkaiksi perinnebiotoopeiksi määriteltyjä rantaniittyjä. Umpeenkasvaneita niittyjä on viime vuosina myös laajalti kunnostettu ja palautettu laitumiksi. Pohjois-Pohjanmaan ELY-keskuksen Perämeren rantaniittyjen hoitohanke valittiin vuonna 2020 Suomen parhaaksi maisemahankkeeksi, ja sille myönnettiin myös Euroopan neuvoston maisemapalkinnon kunniamaininta.

Limingan lakeuden kulttuurimaisema

Kunta: Kempele, Liminka, Lumijoki, Oulu, Tyrnävä

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Kalle Hellström

I33. Oulujokilaakson kulttuurimaisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Muhos, Oulu, Tyrnävä
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko
Pinta-ala	15 580 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 46 ha maatalousalueita: 6 225 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 6 943 ha rakennettuja alueita: 1 599 ha vesialueita: 767 ha

Arviointi

Oulujokilaakson kulttuurimaisemat on arvokas maisemallinen ja luonnonhistoriallinen kokonaisuus, jossa yhdistyvät edustava maatalousmaisema, Muhoksen keskustaajaman monipuolinen rakennuskanta sekä vesitalouden jäljet. Oulujokilaakson kulttuurimaiseman arvokkaita erityispiirteitä ovat kumpuilevat avoimet viljelyalueet, maisemassa maamerkkeinä erottuvat vanhat rakennukset ja pihapiirit sekä viljelyalueille ja jokimaisemaan avautuvat näkymät. Montan ja Pyhäkosken voimalaitokset sekä Pyhäkosken lähistöllä sijaitseva Leppiniemen asuinalue ovat rakennushistoriallisesti ja maisemallisesti arvokkaita vesivoimalakokonaisuuksia.

Luonnonpiirteet

Oulujoen kulttuurimaisemat ovat edustavia Pohjois-Pohjanmaan jokilaaksomaisemia, joita luonnehtivat laajahkot yhtenäiset viljelytasangot sekä laakeasti kumpuilevat suopainanteiset metsäalueet. Alueen kallioperä on pääasiassa graniittia. Muhoksen keskustaaajan koillis- ja itäpuolelta alkava niin kutsuttu Muhos-muodostuma ulottuu yhtenäisenä 5–10 kilometriä leveänä alueena kohti Liminganlahtea ja aina Hailuodon länsipuolelle asti. Savi-, siltti- ja hiekkakivestä koostuva muodostuma on yleisesti ottaen 500–1000 metriä syvä. Paikoin kallioperässä on myös konglomeraattia, ja Muhoksen Pyhäkosken länsipuolella sijaitsee Kieksin konglomeraattipaljastuma. Oulujokilaakso on osa UNESCO:n IGPP-ohjelmaan kuuluvaa, geologisesti ainutlaatuiseksi määriteltä Rokua Geopark -aluetta.

Vielä ajanlaskun alun tienoilla Perämeren rantaviiva noudatteli alueella nykyistä 20 metrin korkeuskäyrää ja jokilaakso oli suurilta osin veden peitossa. Rantaviiva pysytteli Pyhäkosken tienoilla noin 1 500 vuoden ajan, jolloin nykyisen Muhoksen taajaman tienoille muodostui laaja suisto. Karkeudeltaan vaihtelevan hiedan täyttämää Oulujokilaaksoa reunustavat laakson molemmilla reunoilla matalahkot moreeni- ja kallioselänteet.

Oulujoki on jyrkkärantainen ja rehevä joki, joka saa alkunsa Oulujärvestä. Joen laajaan vesistöalueeseen kuuluu lähes koko Kainuu. Oulujoki on valjastettu energiatalouden tarpeisiin, ja sen varrella on kaikkiaan kahdeksan voimalaa. Maisema-alueella joki virtaa suhteellisen leveässä uomassa intensiivisesti viljeltyjen savi- ja hieta-alueiden läpi. Montan voimalan molemmin puolin joki levenee laajahkoiksi altaiksi, Montanlammeksi ja Muhoslammeksi. Muhoksen taajaman kohdalla Oulujokeen laskee kapea, korkeiden töyräiden reunustama mutkittleva Muhosjoki. Montan voimalan tuntumassa sijaitsevaa vanhaa suistoaluetta halkovat pienet purot.

Oulujokivarressa on monipuolisesti erilaisia kasvupaikkatyppejä karuista mäntykankaista reheviin lehtoihin. Maisema-alue sijaitsee eteläisten ja pohjoisten kasvilajien vaihtumisvyöhykkeellä, ja varsinkin Oulujoen etelään viettävillä rantatörmillä esiintyy levinneisyydeltään eteläisiä, vaateliaita kasvilajeja. Joen voimakas säännöstely on vaikuttanut alueen rantakasvillisuuteen. Muhoslammen ja Montanlammen alueet Muhoksen pohjoispuolella on määritelty geomorfologialtaan, kasvistoltaan, eläimistöltään ja maisemakuvaltaan arvokkaiksi alueiksi. Muhoksen taajaman eteläpuolella sijaitsevat laajat peltoalat ovat puolestaan muuttolintujen suosimia levähdys- ja kerääntymisalueita. Vanhaa metsää kasvaa etenkin Montan ja Pyhäkosken voimalaitosten välisellä alueella.

Kulttuuripiirteet

Oulujoki on ollut voimalakäytön alkamiseen saakka merkittävä lohijoki, jonka ympäristöä on asuttu jo esihistoriallisella ajalla. Oulujoen muinaisen suun ympäriltä Pyhäkosken lähetyviltä tunnetaan useita muinaislöydöksiä. Lisäksi maisema-alueen luoteisosassa on varhaismetallikaudelta, pronssikaudelta tai historialliselta ajalta periytyviä asuinpaikkoja. Oulujokilaakson vanhasta erä- ja metsätaloudesta kertovat muun muassa alueelta löydetty pyyntikuopat, kiviröykkiöt ja hiilimiilu.

Jokivarren pysyvä asutus alkoi muodostua 1300-luvulla, jolloin asutusta perustettiin esimerkiksi maisema-alueen luoteiskulmassa sijaitsevan Laitasaaren alueelle. Alueen asukkaiden pääelinkeinot olivat pitkään tervanpolto ja kalastus. Alkujaan sivuelinkeinokäytössä olleet peltoalat alkoivat kuitenkin laajentua asutuksen lisääntyessä. 1900-luvun alussa Oulujokea reunusti jo yhtämittainen maatalouteen tukeutuva asutusvyö varakkaine tiloineen sekä intensiivisesti viljeltyine peltoineen ja niittyineen.

Jokilaakson rakennuspaikat ovat tyypillisesti sijainneet kuivilla ja lämpimillä rantatöyräillä, joille on muodostunut harvahkoa nauhamaista asutusta. Myös viljelylaakson ja metsäselänteen reunavyöhykkeessä on ollut hajanaisista asutusta. Alueen laajimmat peltoaukeat ovat Muhoksen eteläpuolen suokuivioilla, joilla maisema avartuu lakeusmaiseksi. Jokilaakson maatalous on intensiivistä, elinvoimaista ja suurimittakaavaista. Pellot muodostavat monin paikoin rantaan saakka ulottuvia yhtenäisiä aloja. Perinteisen karjatalouden synnyttämiä biotooppeja alueella on vain muutama.

Oulujokilaakson talonpoikaista rakennusperintöä luonnehtivat yksikerroksiset pohjalaistalot korkeahkoine julkisivuineen, satulakattoineen ja ulkonevine kuisteineen. Alueella on säilynyt useita edustavia pihapiirejä, päärakennuksia ja talousrakennuksia. Yhtenäisinä kyläkokonaisuuksina ja asutustihentyminä erottuvat Pikkaraisen kylä, Päivärinne, Kosulankylä–Rova, Laitasaari–Laukka, Riihikylä–Soso, Kopsa, Laitilankylä–Lehtoselkä, Suokylä ja Hyrkäs.

Oulu- ja Muhosjokien yhtymäkohtaan syntyneen Muhoksen keskustaajaman arvokkaaseen rakennusperintöön lukeutuvat Ponkilan museosilta, työväentalo, vanha apteekki, rautatieasema sekä vuonna 1634 rakennettu kirkko. Maisema-alueella on myös Turkansaaren ulkomuseoalue. Oulujoen rantaan rakennettu Päivärinteen parantola on sekä sijoituspaikkansa että arkkitehtuurinsa puolesta edustava esimerkki 1930-luvulla Suomeen rakennetuista keuhkotautiparantoloista.

Maisema-alueen luoteiskulmassa sijaitsevassa Turkansaarella on 1920-luvulla avattu ulkomuseo, joka on perustettu 1490-luvulta periytyvälle markkinapaikalle. Historiallisesti merkittävänä lohestuspaikkanakin tunnetun Turkansaaren kirkko rakennettiin alkujaan rukoushuoneeksi vuonna 1694 ja myytiin kalastajien varistorakennukseksi Oulun Raattiin vuonna 1814. Kirkko palautettiin Turkansaareen vuonna 1922. Nykyisin se on autiokirkko, jossa järjestetään satunnaisia jumalanpalveluksia ja häitä.

Oulujoen kulttuurimaisemaan liittyvät erottamattomasti voimalaitokset, joista maisema-alueelle sijoittuvat Aarne Ervin 1950-luvulla suunnittelemat Montan ja Pyhäkosken voimalat. Pyhäkosken tuntumassa sijaitsee myös Imatran Voiman rakennuttama Leppiniemen asuntoalue. Ennen voimalakäyttöä Oulujoki on ollut merkittävä vesiväylä, jota pitkin on kulkenut yksi Suomen tärkeimmistä tervankuljetusreiteistä. Joella järjestetään edelleen vuosittain Tervasoutu. Oulujokilaakson Tervareitistön patikkareitti kulkee maisema-alueen halki.

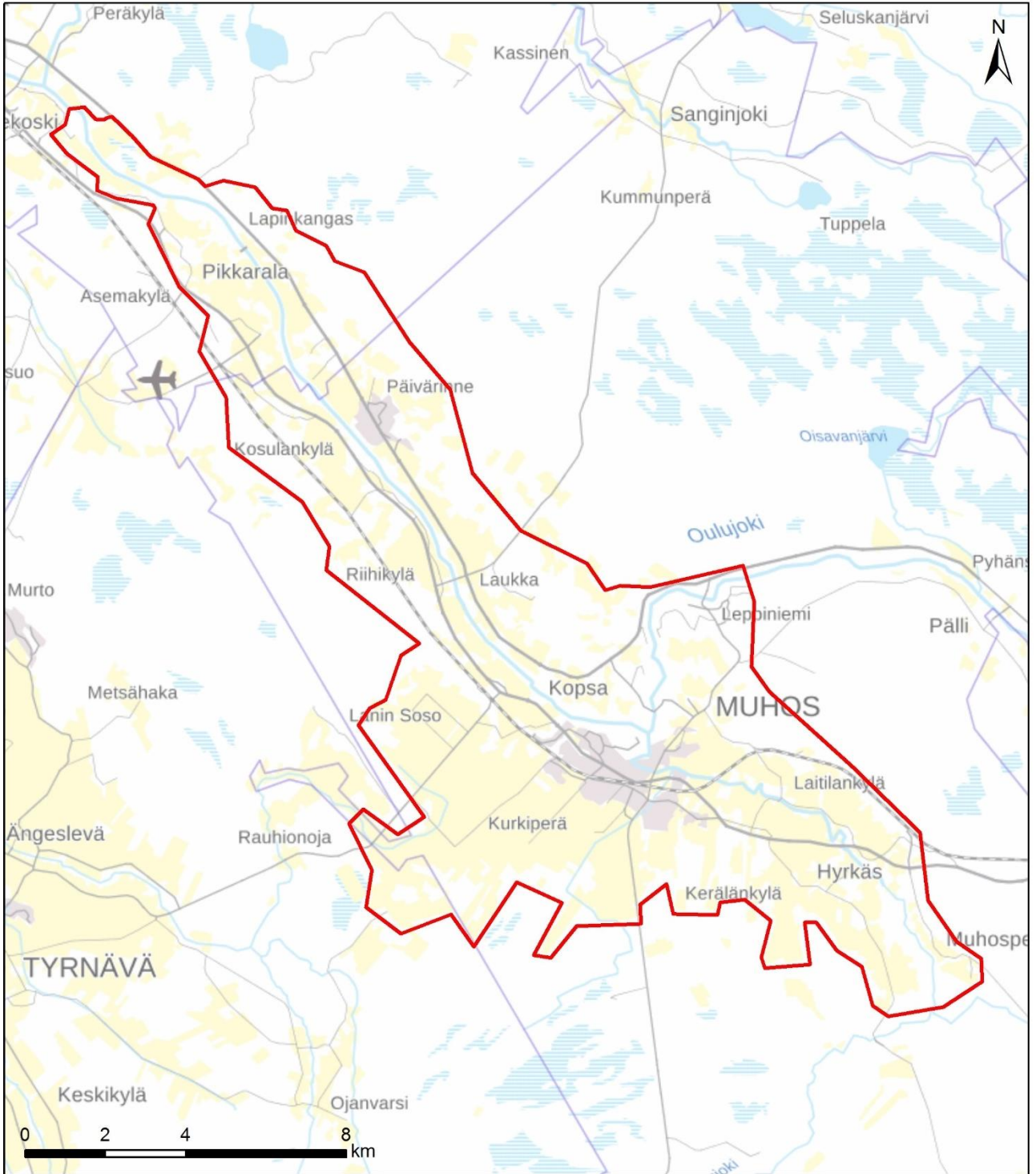
Maisemakuva

Oulujokilaakso on edustavaa pohjoispohjalaista jokilaakson kulttuurimaisemaa, joka on syntynyt muinaiseen jokisuistoon kerrostuneille hietamaille. Kallioperän siirroslinjaan kovernut jokilaakso on Muhoksen taajaman luoteispuolella kapea ja moreeniharjanteiden selvästi rajaama. Jokilaakson maisema kumpuilee voimakkaasti, ja alueen korkeimmilta paikoilta avautuu vaihtelevia näkymiä joelle sekä vastarantojen viljelymaisiin. Joen eteläpuolella on avointa peltomaisemaa, jota rytmittävät kunnaat, kankareet, metsäsaarekkeet ja syvät purouomat. Muhoksen taajaman lounaispuolella jokilaakso laajenee alavaksi ja avoimeksi viljelytasangoksi, jonka maisemalle ovat ominaisia avoimet, pitkät ja laajat näkymät. Oulujokilaaksoa erottaa Limingan lakeuden viljelytasangosta matala vedenjakajaselänne.

Oulujokilaakson maatalous on elinvoimaista, ja peltoalat ovat laajentuneet monin paikoin viime vuosikymmeninä. Jokilaakson kulttuurihistoriallisesti arvokkaat rakennukset ja pihapiireihin johtavat puukujat kohoavat siellä täällä maamerkkeinä. Oulujokivarressa vanha asutus tukeutuu maastonmuotoihin, jokeen ja jokiuomaa myötäileviin vanhoihin maanteihin. Asuinpaikat sijaitsevat joen partaalla sekä jokea reunustavien kumpareiden ja selännealueiden joenpuolisilla rinteillä. Paikoin asutus kehystää jokea pitkänä katkeamattomana nauhana. Oman elementtinsä Oulujokilaakson kulttuurimaisemiin tuovat Oulujoen voimalaitokset, Montta ja Pyhäkoski. Niihin liittyvät patorakennelmat, voimalaitoksille johtavat voimajohtolinjat sekä säännöstelyn jokirantoihin jättämät jäljet ovat olennainen kerrostuma jokilaakson elinkeinomaisemassa.

Oulujokilaakson kulttuurimaisemat

Kunta: Muhos, Oulu, Tyrnävä
Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

☐ Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I34. Rokuanvaaran maisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Muhos, Utajärvi, Vaala
Maisemamaakunta	Oulujärven seutu, Pohjanmaa
Maisemaseutu	Oulujärven seutu, Pohjois-Pohjanmaan nevalakeus
Pinta-ala	8 403 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 154 ha maatalousalueita: 18 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 7 673 ha rakennettuja alueita: 142 ha vesialueita: 416 ha

Arviointi

Rokuanvaara on monipuolinen harju- ja dyynimuodostuma, joka on osa koko Kainuun läpi kulkevaa harju- ja reunamuodostumajaksoa. Geomorfologialtaan erittäin arvokkaalla Rokuanvaaralla kaikki harjuluonnon ominaispiirteet ovat kehittyneet poikkeuksellisen laajoiksi ja selkeiksi. Alueen karut jäkäläköt ovat Suomen mitta-kaavassa ainutlaatuiset, ja suppien ja dyynien rinteillä tavataan useita erityisiä kasvillisuustyyppejä.

Luonnonpiirteet

Roku-anvaara on soiden keskeltä kohoava noin 20 kilometriä pitkä ja viisi kilometriä leveä harju- ja dyynimuodostuma, jonka hiekkainen maaperä on kymmenien metrien paksuinen ja paikoitellen jopa sata metriä syvä. Muodostuma on osa koko Kainuun läpi kulkevaa harjujaksoa, joka alkaa Oulun edustalta Hailuodosta ja jatkuu Sotkamon ja Lieksan kautta Toiselle Salpausselälle. Roku-anvaaran hiekkamaat ovat kerrostuneet syvään veteen jäätikön edustalle noin 10 000 vuotta sitten. Hiekan keskellä on myös paikoittaisia silttikerroksia. Alueen nykyiset pinnanmuodot ovat syntyneet tuulen ja aaltojen kulutus- ja kasaamistyön tuloksena. Roku-anvaaralla on runsaasti noin 8 500–9 000 vuotta vanhoja dyynejä. Vaaran rinteitä kiertävät myös eri korkeuksilla olevat vanhat rantavallit, jotka kertovat Itämeren rantojen kehityksestä.

Roku-anvaaran maasto on täynnä jäälohkareiden sulamispaikkoihin syntyneitä suppakuoppia, joista monissa on karuja, kirkasvetisiä järviä tai lampia. Monet Roku-anvaaran pienistä suppalammistalut ovat yli 15 metrin syvyyteen. Huomattavin alueen supista on Syvyydenkaivo, joka on Suomen syvin suppa. Alueen suurin järvi on ruovikkorantainen Roku-anjärvi, joka on syvimmillään noin viisi metriä syvä. Roku-anvaara on kauttaaltaan hyvää pohjavesialuetta ja siellä on useita lähteitä ja kaivoja.

Maisema-alueen kallioperässä kulkee monia murros- ja siirroslinjoja. Alueen kivilajeja ovat arkeinen tonaliittinen gneissi sekä paleoproterotsooiset kiilligneissi, kiilliliuske, graniitit, granodioriitit ja kvartsiitti, sekä vähäisessä määrin arkosiitti, konglomeraatti, metagrauvakka ja muut liuskeet.

Roku-anvaaralla harjuluonnon ominaispiirteet näkyvät poikkeuksellisen laajoina ja selvinä. Alueen kasvillisuuden rungon muodostavat eri-ikäiset kangasmetsät ja huomattavan laajat jäkäläköt, jotka ovat juurtuneet kvartsihiekalle. Alueen monien suppien ja dyynien paahteisten rinteiden ainutlaatuisen kasvillisuuteen kuuluu myös eteläisiä lajeja, jotka kasvavat huomattavasti normaalin esiintymisalueensa pohjoispuolella. Metsäpalot ovat vaikuttaneet puuston ikärakenteeseen voimakkaasti.

Myös Roku-anvaaran liepeiden suoalueet ovat arvokkaita ja omalaatuisia luontokohteita. Alueella on laajoja kausittain kuivuvia suomalaisia kosteikoita sekä pohjavesivarantojen ansiosta rehevinä pysyviä suoympäristöjä. Intensiivinen ojitus on vähentänyt alueen suoluonnon monipuolisuutta.

Kulttuuripiirteet

Roku-anvaaran muinaisjäännöksistä valtaosa sijoittuu harjuselänteen luoteispäähän lampien ja pienten järvien tuntumaan. Maisema-alueen tuntumassa, Nimisjärven rannalla, on huomattava esihistoriallinen asuinpaikka-alue. Roku-anvaaralla ja sen ympäristössä on myös esihistoriallisia pyydystyskuoppia sekä historiallisen ajan tervahautoja. Roku-an kansallispuiston länsiosassa, 1600-luvulla rakennetun Keisarintien vieressä, sijaitsee historiallisella ajalla rajakivenä toiminut siirtolohkare, Isokivi. Keisarintie on Kajaanin ja Oulun linnoja yhdistänyt tie, jonka linjaus kulkee Säräisniemen kylästä Roku-an harjuvyöhykkeen etelälaitaa Neittävälle ja edelleen Roku-anjärven eteläpuolitse Muhokselle.

Roku-anvaaran alue on sopinut huonosti viljelykäyttöön, ja alue säilyi pitkään vailla kiinteää asutusta. Vaaran jäkäläkankaat olivat kuitenkin saamelaiden eteläisimpiä porolaitumia 1800-luvun puoliväliin saakka. Kankailta on myös kerätty jäkälää kotitarpeiksi. Maisema-aluetta ympäröivät pienet Neittävän, Nimisjärven ja Ahmaksen kylät sekä yksittäistilat, joiden asukkaiden erä- ja marjastusmaastoa Roku-anvaara on perinteisesti ollut.

Roku-an historia luonnonsuojelualueena ulottuu vuoteen 1868, jolloin alueen maita annettiin isossajaossa Met-sähallituksen hallintaan. Alueen luonnonsuojellusarvo havaittiin vuosien 1927–1929 metsätaloudellisen tarkastuksen yhteydessä, ja Roku-an kansallispuisto perustettiin vuonna 1956 annetulla lailla. Puisto on nykyisin Suomen tärkein karukkokankaiden suojelualue, jonka kulttuurihistoriaan liittyvät kiinteästi Pookivaaran palovartiotorni ja palovartijan tupa vuodelta 1936. Pooki oli palovartiointikäytössä 1970-luvun puoliväliin asti, ja sota-aikana tornia käytettiin myös ilmalavavonnassa. Nykyisin palovartijan tupa toimii autiotupana.

Roku-a on osa UNESCO:n IGPP-ohjelmaan kuuluvaa, geologisesti ainutlaatuiseksi määriteltyä Roku-a Geopark -aluetta. Roku-anvaara on suosittu retkeilykohde, jossa on noin 70 kilometrin ulkoilureittiverkosto. Alueella on kattavasti majoitus- ja matkailupalveluita, jotka keskittyvät Vaulujärvien ja Jaakonjärvien ympäristöön. Loma-asutusta on erityisesti Roku-anjärven sekä Pikku-Roku-an ympäristön pienten lampien rannoilla.

Maisemakuva

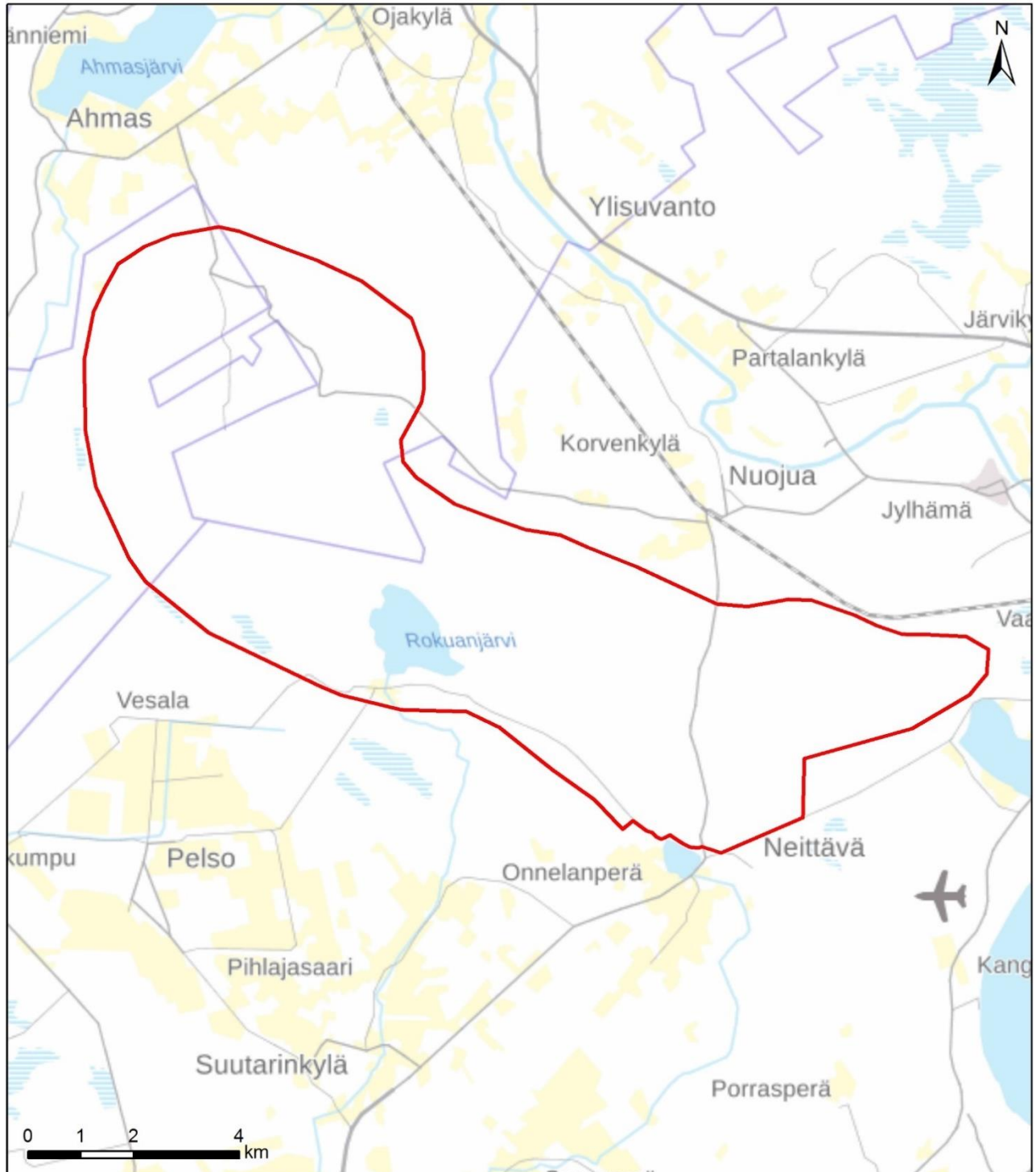
Rokuanvaara on laajojen ojitettujen suomaiden keskeltä kohoava selkeämuotoinen harjuselänne, jonka pinnanmuotoja rytmittävät lukuisat suppakuopat, painanteet sekä lähes päättymättömät kaarevien rantavallien vyöhykkeet. Rokuan karuissa kangasmetsissä maata peittävät laajat, valkeina hohtavat jäkäläkankaat. Alueella on lukuisia kirkasvetisiä järviä, jotka ovat syntyneet harjumaaston painanteisiin ja suppakuoppiin. Maisemakuva on pienipiirteinen ja vaihteleva.

Kulttuurijälkiä on alueella suhteellisen vähän. Jäkäläkankaita halkoo kattava retkeilyverkosto taukopaikkoinen, mutta monin paikoin alue on säilynyt luonnontilaisena. Alueen loma-asutus ja metsätieverkosto ovat keskittyneet lampien rannoille ja tuntumaan, ja niiden maisemavaikutus on paikallinen. Rokuanvaaran muodostumaa reunustavat suomaiden ohella pienet viljelyalueet.

Rokuuvaaran maisemat

Kunta: Muhos, Utajärvi, Vaala

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Mervi Savolainen

I 35. Manamansalon kulttuurimaisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Vaala
Maisemamaakunta	Oulujärven seutu
Maisemaseutu	Oulujärven seutu
Pinta-ala	3 011 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 21 ha maatalousalueita: 121 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 096 ha rakennettuja alueita: 106 ha vesialueita: 1 666 ha

Arviointi

Manamansalon kulttuurimaisemat edustavat Oulujärven ranta-alueille tunnusomaista kalastukseen ja pieni-muotoiseen maanviljelyyn perustunutta saaristoasutusta. Alueen saaristoluonto ja kylien viljelymaisema muodostavat tasapainoisen kokonaisuuden. Manamansalon pohjoisosien hajanaisesti sijoittuneissa kylissä on jäljellä perinteisiä viljelyaloja ja vanhoja rakennuksia. Lisääarvoa alueen maisemaan tuovat varhaisesta erätaloudesta kertovat pyyntikuoppaketjut aivan kyläasutuksen tuntumassa. Maisema-alueella ja sen tuntumassa on myös arvokkaita luontokohteita, kuten kosteikkoja sekä rantamuodostumia.

Luonnonpiirteet

Manamansalo on suuri, Oulujärven jakava saari, jonka maaperä on suurilta osin hiekkaa ja soraa. Saaren läpi kulkee koko Kainuuta halkova harjujakso, joka on levinnyt Manamansalossa laajaksi ja matalahkoksi deltaksi. Muodostuman rannoilla on paikoin jyrkkiä törmiiä, joita Oulujärven vedet ovat kovertaneet. Hiekan sekä paikoittain esiintyvien hiesun ja hiedan ohella maisema-alueen maaperässä on jonkin verran moreenia. Alueen matalimmilla rannoilla ja painanteissa on vaihtelevankokoisia turvealoja. Maisema-alueen kallioperä on Manamansalon kompleksiin kuuluvaa tonaliittista gneissia, jota halkovat useat lounaasta koilliseen ja luoteesta kaakkoon kulkevat murretlinjat. Kallioperässä on myös pieniä diabaasijuonteita.

Alueen maisemaa hallitsee laaja Oulujärvi, jota kutsutaan laajojen ja saarettomien selkiensä ansiosta Kainuun mereksi. Suomen neljänneksi suurimman järven maisemia leimaavat selkien ohella laajat hiekkarannat. Järvi on matala ja suhteellisen puhdasvetinen. Maisema-alueella vesialueet ovat hiekka- ja suorantaisia suojaisia lahtia, joiden pohjukoiissa on jonkin verran ruovikkoa. Manamansalon kylän ympärillä on lisäksi pieniä lampia.

Manamansalo ja sen itäpuolella aukeava Heikkolankangas ovat pääosin karua mäntyvaltaista jäkäläkangasta. Asutuksen tuntumassa kasvillisuus on selvästi muita alueita rehevämpää. Manamansalon ranta- ja vesiluontoa luonnehtivat rantatörmät, rantadyynit ja matalikot tunnusomaisine kasvillisuuksineen. Ranta-alueilla on esimerkiksi saraniittyjä, ruovikkoja ja järvikortteikkoja. Manamansalon hiekkarannat ovat kutistuneet Oulujärven vuonna 1951 alkaneen säännöstelyn myötä.

Kulttuuripiirteet

Esinelöytöjen perusteella Manamansalossa on ollut kiinteää asutusta jo varhaiskivikaudella ja rautakaudella. Kivarinperän ja Kanhasperän tuntumasta sekä Rusilanlahden rannasta tunnetaan esimerkiksi huomattavia pyyntikuoppaketjuja.

Manamansalo on yksi Kainuun ja Oulujärven uudisasutuksen tärkeimmistä kohteista. Sinne pystytettiin 1500-luvulla alueen ensimmäinen kirkko, joka poltettiin 25-vuotisen sodan aikaisten rappasotien aikana vuonna 1581. Kirkkoa ei rakennettu uudestaan, mutta Manamansalo säilytti asemansa yhtenä Oulujärven asutuksen ydinalueista. Saari sijaitsi tärkeiden kulkuväylien varrella ja sen metsät sekä kalavedet tarjosivat hyvät edellytykset luontaistaloudelle.

1800-luvulla tervanpoltto nousi Manamansalossa huomattavaksi elinkeinoksi. Tuolloin Ylä-Kainuun tervansoutureitti kulki maisema-alueella sijaitsevan Kaivannonsalmen kautta. Manamansalon mäntykankailta on myös poimittu jäkälää 1920-luvulta lähtien.

Manamansalon kyläasutus sijaitsee Martinlahden ja Kaaresjärven suojaisilla ranta-alueilla. Viljelykelpoisen maan niukkuuden ja kalastukseen perustuneiden elinkeinojen takia alueen asutus on rakenteeltaan hajanaista. Nykyisellään asutus koostuu kolmesta lähekkäisestä pikkukylästä, Kivarinperästä, Kangasperästä ja Kaaresperästä, joiden rakennukset ovat ryhmittyneet jokseenkin nauhamaisesti kyläteiden ja rantaviivan mukaisesti. Kylien rakennuskanta on iältään vaihtelevaa. Kulttuurihistoriallisesti arvokkaita vanhoja rakennuksia on lähinnä Kaaresperässä ja Kivarinperässä.

Hyvistä vesiyhteyksistä huolimatta Manamansalon kylät ovat olleet pitkään suhteellisen eristäytyneitä, kalastukseen ja pienimuotoiseen maanviljelykseen keskittyneitä kyliä. Maantieyhteys Manamansalosta mantereelle syntyi vasta 1950-luvulla kapulalossin myötä. Autoilijoita nykyisin palveleva Kaivannonsalmen silta rakennettiin vuonna 1984. Manamansalon alueella on paljon kesäasutusta ja matkailutoimintoja.

Manamansalo on osa UNESCO:n IGGP-ohjelmaan kuuluvaa, geologisesti ainutlaatuiseksi määriteltyä Rokua Geopark -aluetta.

Maisemakuva

Manamansalo on suuri, korkokuvaltaan laakea saari keskellä avaraa Oulujärveä. Saaren kylämaisema on lampeen ja metsäsaarekkeineen pienipiirteinen ja vehmas verrattuna karuun ympäristöönsä. Maisema-alueen ympärivuotinen asutus sijaitsee suhteellisen suojaisissa poukamissa, ja pihapiireistä aukeavat vesistönäkymät

ovat paikoin rajallisia. Monilta ranta-alueilta aukeaa kuitenkin pitkiä näkymiä Oulujärven lähes merellisille aavoille.

Manamansalon perinteistä maisemaa ovat muuttaneet ennen kaikkea liikenneväylät sekä matkailuun ja kesä-asutukseen liittyvät rakennukset. Etenkin Martinlahden pohjukassa ja rannoilla on paljon mökkejä ja vieras-venesatamaan liittyviä palveluita. Venesataman pohjoispuolella on pieni sorakuoppa, joka ei kuitenkaan näy häiritsevästi alueen teille tai kylämaisemaan.

Manamansalon kulttuurimaisemat

Kunta: Vaala

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Kalle Hellström

I 36. Olvassuo

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa, Kainuu
Kunta	Pudasjärvi, Puolanka, Utajärvi
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu
Pinta-ala	31 457 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 14 667 ha maatalousalueita: 6 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 16 503 ha rakennettuja alueita: 16 ha vesialueita: 265 ha

Arviointi

Olvassuo on poikkeuksellisen laaja, ehyt ja erämainen esimerkki Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden maisemaseudulle tunnusomaisesta aapasuoluonnosta, johon kytkeytyy erätaloushistoriaan liittyviä kulttuuriarvoja. Alueen tärkeimpiä luontoarvoja ovat laajat, yhtenäiset ja luontotyypeiltään monipuoliset suoalueet sekä harvinainen suokasvillisuus. Olvassuon metsäluonto on monin paikoin luonnontilaista ja alueella on vanhoja iki-metsiä. Alueen kalkkipitoisille maille syntyneet koivuletot ovat huomattavia luontokohteita.

Luonnonpiirteet

Olvassuo on edustava Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden suoalue, joka muodostuu paikoin vaikeakulkuisista suomaastoista sekä niitä halkovista hiekka- ja moreeniharjanteista. Pohjois-Pohjanmaan ja Kainuun maakuntien rajalla sijaitsevan alueen merkittävimpiä suokokonaisuuksia ovat Olvassuo, Oravisuo–Näätäsuo–Sammakkosuo sekä Leväsuo–Kärppäsuu. Olvassuon etelä- ja itäosia halkoo Palovaaran ja Kälvasvaaran muodostama pitkä harjujakso, jonka yhteydessä on paljon erikorkuisia rantaterasseja ja suppia. Alavan suolakeuden keskeltä 45 metrin korkeuteen kohoavalla Isolla Palovaaralla on vanhoja dyynejä ja rantakivikoita.

Alueen kallioperä koostuu pääasiassa gneisseistä, joiden välissä kulkee emäksisiä amfiboliitti- ja diabaasijuonteita. Kallioperän päälle muodostuneiden paksujen turvealueiden halki virtaavat Kiiminkijoen vesistöalueeseen kuuluvat kapeat Piltuanjoki ja Nuorittajoki. Olvassuon jokia ja puroja reunustaa usein kivennäismaavyöhyke. Alueella on myös muutamia pienehköjä järviä ja lampia, jotka ovat pääosin suoalueiden ympäröimiä humuksisia altaita. Kälvasvaaran kupeessa sijaitseva Iso Kirkaslampi on kivi- ja hiekkapohjainen kirkasvetinen lampi, jonka itäpuolella on Kärkkäänjärven suorantainen lähdejärvi. Alueella on keväisin laajoja tulvia.

Olvassuon suoluonnossa yhdistyvät monet suotyyppit sekä lähdepurojen, luonnonojien ja mutkittelevien pikkujokien vesijärjestelmät. Valtaosa alueen soista on oligo-mesotrofisia rimpit- ja saranevoja sekä rämeitä, mutta alueella on myös kuusikkaisia reheviä korpia, keidassoita sekä rинnesoita. Lähteisillä, rehevillä lettoalueilla esiintyy useita vaateliaita ja uhanalaisia kasvilajeja. Alueen avolähteistä ja puroista edustavimpia ovat Hete-suon laidalla sijaitsevat Heteojan lähteet ja lähdepurot.

Kivennäismaasaarekkeissa sijaitsevien metsien luonnontilaisuus vaihtelee. Valtaosa alueen metsistä on luonnontilaisia ja suojelullisesti arvokkaita, mutta alueella on myös eri-ikäisiä metsätalousmetsiä. Olvassuon linnusto ulottuu tunnusomaisesta suolajistosta harvinaisiin erämaisiin lajeihin. Alueen lajistoon kuuluvat myös suurpedot.

Kulttuuripiirteet

Iso Olvasjärven rannalla sekä Piltuanjoen varrella on jälkiä esihistoriallisen ajan asutuksesta. Vanhimmat asuinpaikat ovat mahdollisesti jopa 9 000 vuoden takaa. Lisäksi alueella on niittylatojen, niittysaunojen, hautapirttien, savotta- ja uittokämppien jäänteitä, tervahautoja sekä muutamia pyyntikuoppia, jotka kertovat alueella aikoinaan harjoitetuista elinkeinoista. Historiallisesti merkittävimpiä rakennuksenjäänteitä ovat kaksi mahdollisesti isovihan aikaista piilopirtin rauniota.

Olvassuon erätaloustalouden huippuvuodet ajoittuvat keskiajalle, jolloin lappalaiset, karjalaiset ja pohjanmaalaiset liikkuiivat alueella riistan perässä. Eränkävynnin merkitys ensisijaisena elinkeinona alkoi vähentyä 1600-luvulla kiinteän maanviljelyn vakiintuessa Pohjois-Pohjanmaan syrjäisemmillekin alueille. Olvassuon erähistoria näkyy kuitenkin edelleen muun muassa alueen nimistössä, jossa viitataan esimerkiksi moniin saaliseläimiin. Olvassuon alueella on myös poltettu tervaa.

Olvassuon merkitys lähiseutujen asukkaiden nautinta-alueena on pysynyt huomattavana nykypäiviin saakka. Suolakeuksien keskellä hahmottuu edelleen vanhoja pitkospuureittejä ja polkuja, jotka ovat yhdistäneet suoalueen reunoilla sijainneita tiloja ja kyliä toisiinsa. Olvassuon useilta tulva-, suo- ja rantaniityiltä on kerätty heinää 1940-luvulle saakka. Alueen niittytalous oli huipussaan 1800-luvulla, jolloin esimerkiksi Pikku Olvasjärven pintaa laskettiin. Suoniittyjen omistus on perinteisesti jakautunut Utajärven Jongun kylän ja Pudasjärven Hetekylän kesken. Leväojan ja Piltuanjoen varressa on säilynyt joitakin rantaniittyjä arvokkaina perinnebiotooppeina. Olvassuo on edelleen suosittua metsästys- ja marjastusseutua.

Metsätalous vakiintui Olvassuon alueelle 1800-luvun lopulla, jolloin alueen kruununmetsistä alettiin kerätä tukkirunkoja sahalaistosten tarpeisiin. Alueen savotat jäivät suhteellisen pieniksi, mutta hakkuiden jäljet näkyvät edelleen suoalueen puustossa. Olvassuon metsiä ovat verottaneet myös poronhoitajat, jotka ovat kaataneet poroille luppokuusia. Poronhoito jatkuu Olvassuolla yhä, ja Kälvasvaaralla, Isolla Palovaaralla sekä Ahma-suonkaistolla on poroerotusaitoja.

Olvassuo on tärkeä retkeilykohde, jossa kulkee kaksi merkittyä luontopolkua. Polkujen varsilla on opastauluja sekä retkeilyä palvelevia rakennuksia ja rakennelmia, kuten laavuja ja lintutorneja. Olvassuon keskellä on luonnonpuisto, jossa liikkuminen on kielletty.

Maisemakuva

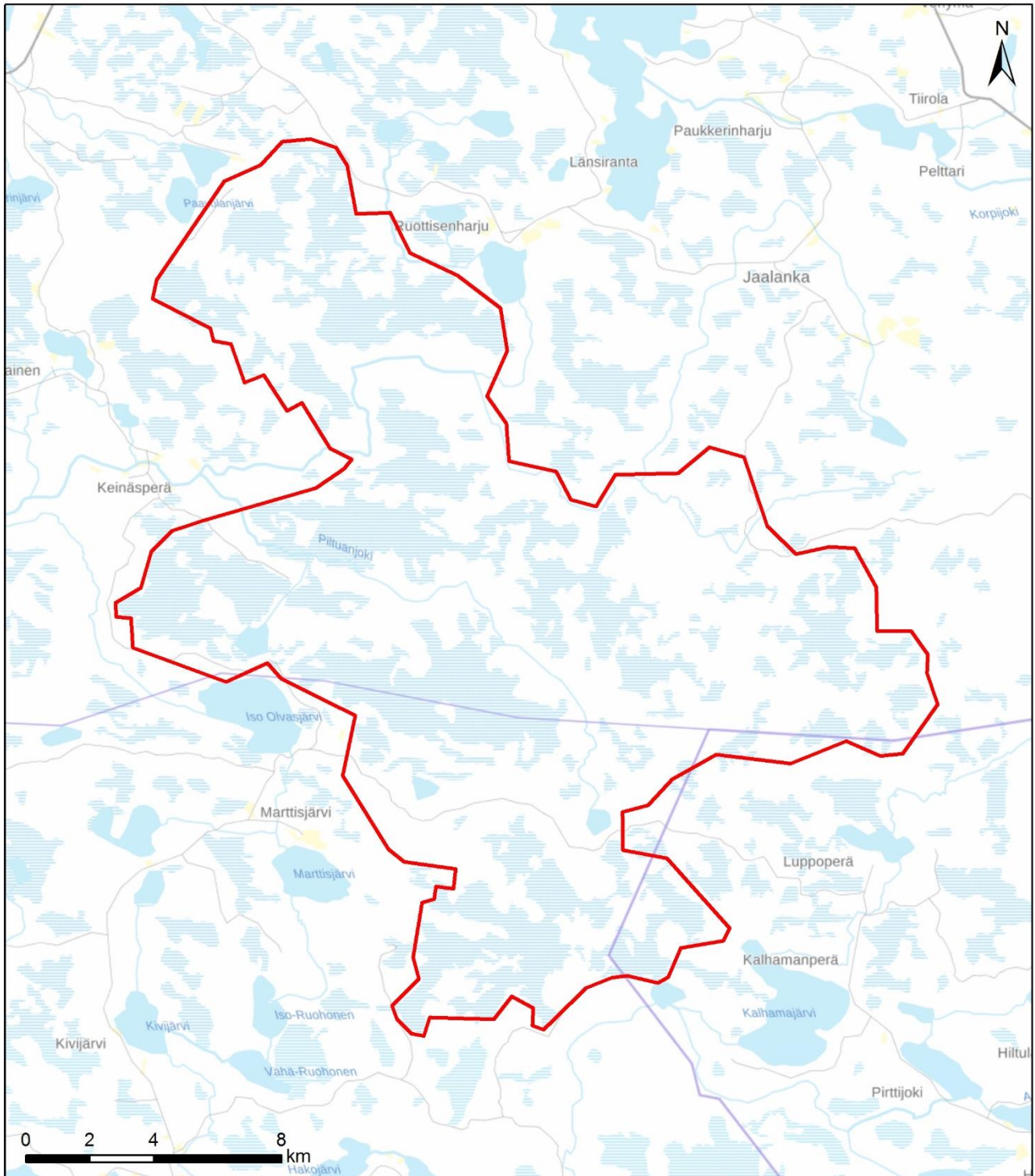
Olvassuo on luonnonoloiltaan arvokas esimerkki Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuksien suomaisemista. Alava ja monesta suotyyypistä koostuva alue on säilynyt erämaisena ja sen laajimmat suot ovat läpipääsemättömiä. Olvassuon suoalue on paikoin rehevää, ja etenkin alueen koivuletot ovat luontoarvoiltaan huomattavia. Maisema-alueella on paljon vanhaa metsää.

Olvassuon etelä- ja itäreunoja halkovat harjumuodostumat, joiden yhteydessä on runsaasti lähteitä ja lähdepu-roja. Geomorfologialtaan monipuolisten harjujen kupeessa on kirkasvetisiä lähdelampia. Alueen vesistön rungon muodostavat pienet luonnonojat ja kapeat mutkitttelevat joet, joiden reunoilla on korpikasvillisuuden täyt-tämiä kivennäismaavyöhykkeitä.

Erämaisesta luonteestaan huolimatta Olvassuo on kulttuurihistoriallisesti rikasta aluetta, jonka suomaastossa sekä moreeni- ja hiekkaharjanteilla on useita jälkiä alueen luonnonvarojen käytöstä. Olvassuon puustoraken-teessa näkyy metsänhoidon jälkiä, jokivarsissa on säilynyt vanhoja niittyjä, ja alueella on joitakin tervahautoja ja pyyntikuoppia. Olvassuon nykyisen elinkeinokäytön näkyvimpiä rakenteita ovat poroaidat. Olvassuon mai-semassa kulkee myös luontopolkuja, joiden yhteydessä on laavuja ja tulentekopaikkoja.

Olvassuo

Kunta: Pudasjärvi, Puolanka, Utajärvi
Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa, Kainuu

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Kalle Hellström

I 37. Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Pudasjärvi
Maisemamaakunta	Pohjanmaa
Maisemaseutu	Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden seutu
Pinta-ala	2 141 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 133 ha maatalousalueita: 112 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 1 411 ha rakennettuja alueita: 84 ha vesialueita: 401 ha

Arviointi

Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisemat edustavat Pohjois-Pohjanmaan nevalakeudelle tyypillistä pienipiirteistä ranta-asutusta. Alueen kylissä on säilynyt vanhaa rakennuskantaa, johon liittyy rakennushistoriallisia ja maisemallisia arvoja. Maisema-alueella on myös vanhoja jokivarsiniittyjä, joista osa on säilynyt avoimina ja hoidettuina perinteisen niittytalouden vähenemisestä huolimatta.

Luonnonpiirteet

Aittojärven ja Kynkään kylissä sekä niitä reunustavien vesistöjen ympärillä avautuvat Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisemat sijaitsevat Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden maisemaseudulla, jolle ovat ominaisia laakeat pinnanmuodot, pienet harjanteet sekä laajat suoalueet. Alueen kallioperä on noin kolme miljardia vuotta vanhaa kalliota, jonka pääkivilajeja ovat migmatiitit, gneissit ja amfiboliitti. Aittojärven länsipäässä on Siliäkankaan luode-kaakkosuuntainen harju, jonka rantamaat ovat huuhtoutuneet karuksi hiekkarannaksi. Lähellä jokiuomaa on hiedan hallitsemia jokikerrostumia tasaisina tai loivasti jokeen viettävinä kenttinä, joita on raivattu pelloiksi tai niityiksi. Maisema-alueen harjumuodostumia ja jokivarsia ympäröivät laajojen turvekerrostumien kirjomat moreenimaat.

Iijoki ja siihen pohjoisesta mutkitellen laskeva Livojoki yhtyvät maisema-alueella. Jokien risteykseen on kerrostunut tasaisia hieta- ja hiesumaita tulvaniittyineen. Yhtymäkohdan länsipuolella sijaitsevat matalan kannaksen erottamat Aittojärvi ja Ypykkäjärvi. Aittojärvi on yhteydessä Livojokeen Aitto-ojan kautta, Ypykkäjärvi laskee puolestaan Iijokeen maisema-alueen eteläpuolella Isojärven ja pienten purojen kautta.

Jokivarren kasvillisuus on alavilla tulvarannoilla varsin rehevää. Alueen luontotyytit vaihtelevat tavanomaisista kangasmetsätyypeistä pensaikkoisiin luhtiin, lettorämeeseen, hieskoivuvaltaisiin runsasruohoisiin tulvametsiin sekä lehtomaisiin kangasmetsiin. Jokien varsilla ja saarissa on myös laajahkoja tulvaniittyjä, jotka ovat pusikoitumassa aktiivisen niiton loputtua. Laajimmat tulvaniityt sijaitsevat jokien yhtymäkohtaan muodostuneessa Härmänjoen ja Siikahaaran väliin rajautuvassa Livonsaaressa.

Livojoessa on useita koskia, joista vapaana virtaavassa Kynkäänkoskessa oli 1700- ja 1800-luvuilla sahatoimintaa.

Kulttuuripiirteet

Aittojärven ympäriltä tunnetaan useita esihistoriallisen ajan muinaisjäännöksiä. Järven länsirannalla on kivikautinen asuinpaikka, jonka lähistöllä on muinaisia kivirakenteita. Lisäksi Siliäkankaan sekä Kynkään Kiisikankaan alueilla on vanhoja pyyntikuoppia. Alueen varhaisimmat elinkeinot ovat perustuneet erätalouteen, jonka rinnalle maatalous alkoi vakiintua 1500- ja 1600-lukujen kuluessa. Ensimmäiset pellot raivattiin jokien varsille ja järvien hedelmällisille rantamaille. Alueen elinkeinohistoriaan on vaikuttanut myös Iijoen asema tärkeänä uittojokena. Kynkäänkosken rannalla on sijainnut 1980-luvulla käytöstä poistettu uiton pudotuspaikka.

Maisema-alueen kylät sijaitsevat vesistöjen rannoilla matalilla kumpareilla ja harjanteilla sekä vesistöä kohden viettävillä loivilla rinteillä. Suuri osa ranta-alueista on asumaton luonnonmaisemaa tulvaniittyineen, soineen ja metsineen. Osa Livojoen varren luonnonniityistä liitettiin alueen tiloihin ylimuistaisen nautinnan perusteella isossajaossa vuonna 1872. Livojoen varren vanhat luonnonniityt ovat kasvaneet monin paikoin umpeen, mutta vanhaa niitylajistoa ja niitytalouteen liittyviä rakenteita on edelleen jäljellä. Maisema-alueelle on laadittu maisemanhoitosuunnitelma, jossa maisemanhoitoa esitetään otettavaksi huomioon alueen elinkeinotoiminnassa.

Aittojärven ympäristön ja Livojokivarren maatalous on perustunut suurilta osin karjanhoitoon. Perinteisestä karjanhoidosta muistuttavat Mannilassa sijaitseva pohjoisille karjankasvatusalueille luonteenomainen hyönteissuoja, pyramidikattoinen kesänavetta, sekä muutamat alueella säilyneet hakamaiset ja niittymäiset perinnebiotoopit. Maisema-alueella on edelleen muutama toimiva karjatila. Lisäksi Ypykkäjärvellä harjoitetaan pienimuotoista porotaloutta, johon liittyviä laidunaloja ja poronerotusrakenteita on Aittojärven lähistöllä. Aktiiviviljelijöiden määrän vähennyttyä Aittojärven ja Kynkään pellot ovat siirtyneet pääasiassa vuokratyöskäyttöön. Perinteisten maatalouselinkeinojen ohella alueen maisemaa ovat muokanneet Siliäkankaan louhosalue sekä sen eteläpuolella maisema-alueen tuntumassa sijaitseva turvetuotantoalue.

Maisema-alueen pihapiirit ovat siistejä ja niihin liittyvät avoimet ranta-alueet hyvin hoidettuja. Alueen vanhasta rakennuskannasta on pidetty hyvää huolta, ja pihapiireissä on runsaasti perinteiseen maaseutumaisemaan kuuluvia ulkorakennuksia. Vanha rakennuskanta on keskittynyt maisemallisesti vaikuttaville paikoille vesistöjen rannalle. Maaseuturakennusten ohella alueelta löytyy hyvin säilynyt vanha uittokämppä sekä entisen Kynkään sahakartanon paikalla sijaitseva Kynkään maamieskoulun rakennusryhmä.

Maisemakuva

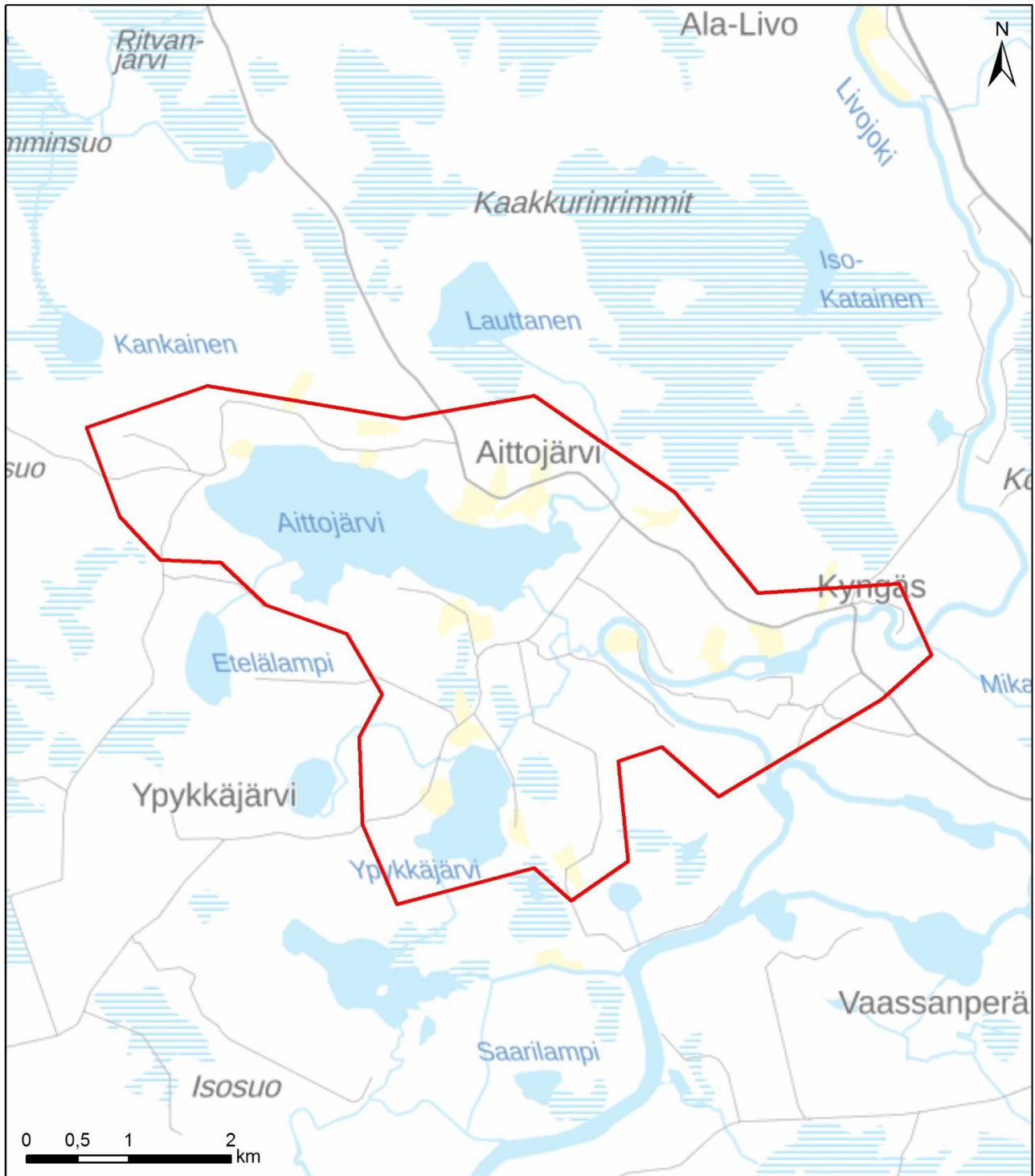
Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisemat ovat muodostuneet vesistöjen yhteyteen Pohjois-Pohjanmaan nevalakeutta halkovien laakeahkojen harjanteiden rinteille. Alueen pitkäaikainen maatalous on synnyttänyt pienipiirteisiä kulttuurimaisemia, joiden kohokohtia ovat tilakeskusten hyvin hoidetut pihapiirit vanhoine rakennuksineen. Aittojärven kylässä asutus ja peltoalueet sijaitsevat yhtenäisenä ja selkeärajaisena kokonaisuutena rannanmyötäisellä harjanteella. Maisema-alueen eteläosassa sijaitsevalla Ypykkäjärvellä asutus ja viljelyalueet keskittyvät puolestaan järven ympärillä sijaitseville kumpareille. Kynkään kylä on ryhmittynyt Livojoen varteen ja teiden varsille.

Maisema-alueen läpi juoksevilla Livojoella on ollut suuri merkitys alueen karjataloudelle. Jokivarren tulva-alueille on kehittynyt jo varhain luonnonniittyjä, joista valtaosa on kasvanut tai kasvamassa umpeen. Kylien elinkeinomaisemaa hallitsevat edelleen karja- ja niittytalouden jäljet, joiden ohella maisema-alueelta löytyy porotalouteen liittyviä laidunmaita ja rakenteita sekä uittotoiminnan ja metsätalouden jälkiä.

Aittojärven ja Livojokivarren kulttuurimaisemat

Kunta: Pudasjärvi

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Kaisa Mäkinieni

I 38. Iijoen jokivarsimaisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Pudasjärvi, Taivalkoski
Maisemamaakunta	Kainuun ja Kuusamon vaaramaa, Pohjanmaa
Maisemaseutu	Kainuun vaaraseutu, Pohjois-Pohjanmaan jokiseutu ja rannikko
Pinta-ala	10 526 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 638 ha maatalousalueita: 515 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 8 264 ha rakennettuja alueita: 370 ha vesialueita: 739 ha

Arviointi

Iijokivarsi on Kainuun vaaraseudun ja Pohjois-Pohjanmaan nevalakeuden ominaispiirteitä edustavasti sisältävä maisemakokonaisuus, johon liittyy runsaasti sekä luonnon- että kulttuuriarvoja. Iijoen luonnontilaiset kosket ja tulvaniityt sekä jokivarren metsä- ja suoalueet muodostavat monipuolisia elinympäristöjä ja luonnonmaisemakohteita. Alueen kulttuurihistoriallisista piirteistä huomattavimpia ovat arvokas talonpoikainen

rakennuskanta sekä edustavat kyläkokonaisuudet. Joen ja vaaramaisemien rajaamat perinteiset viljely- ja laidunalat kertovat alueen elinvoimaisuudesta.

Luonnonpiirteet

Iijoki virtaa noin 370 kilometrin matkan Kuusamosta Iin Haminaan. Koko Pohjois-Pohjanmaata halkovan joen jokivarsimaisemista muodostuva maisema-alue myötäilee jokiuomaa noin 50 kilometrin matkan Taivalkosken ja Pudasjärven välillä. Laajalla maisema-alueella Kainuun vaaraseutu vaihtuu Pohjois-Pohjanmaan nevalakeudeksi.

Maisema-alue on luonnonpiirteiltään vaihtelevaa. Iijoen kapeaa laaksoa ympäröi pääosin kumpuileva vaaramaisema. Sotkajärven tuntumassa maisema on Kainuun nevalakeuden seudulle tyypilliseen tapaan loivapiirteistä ja suovaltaista. Järven itäpuolella maiseman pinnanmuodot muuttuvat Kainuun vaaraseudulle ominaisiksi kumpuileviksi moreenimaiksi. Sotkajärveltä itään avautuvia näkymiä hallitsevat jokilaakson molemmiin puolin kohoavat Hirvasvaara ja Sotkavaara. Jokivarren maiseman lakipisteinä erottuvat myös jokea reunustavat Kokkovaara, Näätävaara, Pisamovaara ja Lapinvaara sekä jokilaaksoa nauhamaisena rivistönä ympäröivä Iso Kellovaaralta ja Pikku Kellovaaralta koilliseen ulottuva vaaranauha.

Iijokivarren maisema-alueen itäosien kallioperä koostuu arkaaisista gneisseistä. Lännessä jokivartta halkovat puolestaan paragneissi-, kvartsiitti- ja graniittijuonteet. Hirvasvaaran rinteillä on laajoja kalliopaljastumia. Jokivarren maasto on pääasiassa moreenin ja turpeen peittämää, mutta joen tuntumassa maaperä koostuu suurilta osin joen lajittelemasta aineksesta. Sotkajärven rannalla on joen kasaamia hienojakoisia kerrostumia. Maisema-alueen itäpäässä Jurmunlammissa on harvinaisen hyvin kehittynyt sisämaan delta, jonka muodostamalla saarilla on lajistoltaan arvokkaita tulvaniittyjä.

Iijoki virtaa maisema-alueella vuolaana, paikoin mutkittelevana jokena, jolle ovat ominaisia lukuisat kosket, virtapaikat ja suvannot. Iijoessa on useita pieniä niittysaaria, joita on laidunnettu ja osin myös viljelty. Jokiuoma laajenee monin paikoin altaiksi, joista suurimpia ovat Jurmunlampi maisema-alueen itäosassa, Kellolampi Kellovaarojen kupeessa ja Kurjenlampi Kurjen kylän edustalla. Maisema-alueen länsiosassa Iijoki jakautuu kahdeksi haaraksi, Vääräjoeksi ja Pöllänjoeksi. Jokihaarojen väliin rajautuva Sotkajärvi on poikkeuksellisen edustava matala, rehevä sisämaan suistojärvi, joka on laajalti vesiniittyjen vallassa. Järveä ympäröivät suot, niityt, luhdat ja tulvametsät.

Iijokivarren kasvillisuus poikkeaa suuresti ympäröivästä, verraten karusta metsäluonnosta. Kyläalueiden välillä on pitkiä rehevähköjä metsäisiä osuuksia, joiden varrella havupuut yltävät aivan jokivarteen. Varsinaista jokivarren lehtipuuvyöhykettä ei maisema-alueella esiinny, joskin alueen länsiosan suorannat ovat lehtipuuvaltaisia. Jokivarren arvokkaimpia kasvillisuuskohteita ovat tulvaniittysaaret, joilla kasvaa luonnonniittykasvien lisäksi kulttuuriniittyjen kasveja. Kyläalueiden jyrkimpien jokitörmien rannat ovat laidunnuksen seurauksena avoimia ja puistomaisia. Iijoessa on runsaasti koskia ja virtapaikkoja, jotka tarjoavat hyvät elinedellytykset virtakutuisille kaloille.

Kulttuuripiirteet

Iijoki on kulttuurihistoriallisesti merkittävä joki, jonka varrelta tunnetaan runsaasti kivikautisia asuinpaikkoja ja pyyntikuoppia. Esihistoriallisella ajalla Iijoen ympäristö on ollut saamelaisten asuinalueutta ja hämäläisten eränkäyntiseutua. 1200-luvulla alueelle alkoi suuntautua myös Perämeren rannikon asukkaiden eräretkiä. Iijoki on ollut myös tärkeä idän ja lännen välinen kulkureitti, jota ovat käyttäneet esimerkiksi vienalaiset ja pohjalaiset. Joen nimi perustuu saamelaisten antamaan nimeen Iddijohka, Yöjoki, jonka suomalaisasukkaat käänsivät myöhemmin Iijoksi.

Iijokivarren keskijuoksulle on muodostunut kiinteää asutusta 1500-luvun lopulta lähtien. Asutuksen sijaintiin ovat vaikuttaneet joen tarjoamat liikkumis- ja kalastusmahdollisuudet sekä viljelyyn ja karjan laiduntamiseen soveltuvat ranta-alat. 1600-luvun alussa pysyvää asutusta on ollut muun muassa Sotkajärven ja Kurjen kylissä. Maa- ja erätalouden ohella Iijoen varressa on poltettu tervaa, jota on kuljetettu rannikolle petäjätukkisilla pelkkalautoilla.

Iijokivarren asutus on ryhmittynyt pieniksi jokivarsikyliksi, joita metsäiset taipaleet erottavat toisistaan. Kylien lisäksi jokivarressa on yksittäisiä tiloja ja muutamien tilojen muodostamia asutusryppäitä viljelyksineen.

Rakennukset ja viljelykset ovat perinteisesti sijainneet törmillä lähellä jokea, joenmyötäisten maanteiden varrella sekä teiden ja joen väliin rajautuvilla alueilla. Jokivarren maatalous on perustunut karja- ja niittytalouteen, jota kalatalous on täydentänyt. Kotitarve- ja virkistyskalastus on edelleen alueella tärkeää. Myös vuoteen 1988 jatkunut uittotoiminta on tarjonnut arvokkaan lisätienestin jokivarren asukkaille. Varsinaisia uittoon liittyviä rakenteita alueella on kuitenkin ollut vain vähän, ja uittotoiminnan loputtua ne ovat hävinneet lähes kokonaan.

Maisema-alueen rakennuskanta on pääosin 1800-luvulta ja 1900-luvun alkuvuosikymmeniltä. Vanhin yhtenäinen pihapiiri on Elkonniemessä, jonka rakennukset ovat osin 1700-luvulta. Muita alueen arvokkaita rakennusperintökohteita ovat Sotkan maisemakokonaisuus, Hirvaskosken ruukin alue ja rukoushuone sekä Jurmun kylä. Asutuksia ympäröivät peltoalat ovat pinta-alaltaan melko pieniä. Maatalouden muutosten ja rantaniittyjen hoidon lopettamisen johdosta osa alueen niityistä ja pelloista on kasvamassa umpeen, mutta paikoin viljelyalueet ovat myös laajentuneet. Maisema-alueella sijaitsevia valtakunnallisesti arvokkaita perinnebiotooppeja ovat Haukiojan suun ja Kurjenlammen laidunniityt sekä Jurmun tulvasaaret.

Iijoki on merkittävä matkailu- ja virkistyskalastuskohde, jossa järjestetään vuosittainen matkailu- ja luonnon-suojelutapahtuma, Iijokisoutu. Maisema-alueella on useita retkeilykäyttöön tarkoitettuja veneenlaskupaikkoja, laavuja ja leirikotia. Jokivarteen on viime vuosikymmeninä rakennettu vapaa-ajanasuntoja, joista osa poikkeaa ominaispiirteiltään vanhemmasta rakennuskannasta.

Maisemakuva

Iijoen jokivarsimaisemat vaihtelevat luonnonelementtien hallitsemista näkymistä pienimuotoisiin nurmiviljelyaukeisiin, kyläkokonaisuuksiin ja joen keskellä sijaitseviin tulvaniittysaariin. Maiseman runkona on runsaskoskinen ja mutkitteleva Iijoki, joka laajenee monin paikoin pieniksi altaiksi. Jyrkkärantaista jokiuomaa reunustavat joen länsiosassa nevalakeudet ja itäosassa kumpuilevat vaaramaisemat. Myös asumattomat alueet, metsämaat ja suot sekä joen lukuisat kosket ovat tärkeä osa jokivarren maisemaa. Maisema-alueen länsipäässä sijaitseva Sotkajärvi on luonnonoloiltaan arvokas suistojärvi, jonka takaiseen jylhään vaaramaisemaan aukeaa kapealla kannaksella sijaitsevasta Sotkan kylästä edustavia näkymiä.

Maisema-alue on edustava esimerkki Iijokivarren harvasta, erämaiden katkomasta asutuksesta. Alueella yhdistyvät toisiinsa joki- ja metsäluonnon elementit sekä luonnonoloihin sopeutuneiden jokivarren kylien kulttuuripiirteet. Perinteinen asutus sijaitsee Iijoen törmillä lähellä jokea. Suuri osa alueen rakennuskannasta on vanhaa. Asutusta ympäröivät viljelysalueet ovat pinta-alaltaan melko pieniä ja osin umpeutuneita. Paikoin pellot aukeavat jokivarren molemmin puolin elävöittäen luonnonpiirteiden hallitsemaa jokivarsimaisemaa. Alueella on jäljellä arvokkaita perinnebiotooppeja sekä kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennuksia.

Ijoen jokivarsimaisemat

Kunta: Pudasjärvi, Taivalkoski
Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Kaisa Mäkinie

I 39. Tyrjärven kulttuurimaisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Taivalkoski
Maisemamaakunta	Kainuun ja Kuusamon vaaramaa
Maisemaseutu	Kuusamon vaaraseutu
Pinta-ala	5 248 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 246 ha maatalousalueita: 192 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 2 289 ha rakennettuja alueita: 100 ha vesialueita: 2 456 ha

Arviointi

Tyrjärven kulttuurimaisemat ovat maisemakuvaltaan edustavia Kainuun vaaraseudun maaseutumaisemia, joita elävöittävät pitkät näkymät Tyrjärven selälle. Alueelle ominaisia piirteitä ovat vanhat, pitkään viljelykäytössä olleet peltoalueet ja talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustavat rakennukset. Tyrjärveä ympäröivät kylät ovat säilyttäneet perinteisen nauhamaisen rakenteensa hyvin.

Luonnonpiirteet

Tyrjärven kulttuurimaisemissa yhdistyvät monet Kainuun vaaraseudun maisemaseudulle ominaiset luonnonpiirteet, kuten kumpuileva vaaramaasto, alavien maiden ja painanteiden suoalueet sekä suurien järvien, pienten purojen ja lampien muodostamat vesistöjärjestelmät. Maisema-alueen kallioperä koostuu gneisseistä, jotka pilkistävät esiin muutamien vaarojen kallioisilta rinteiltä. Maaperältään alue on moreeni- ja turvevaltaista. Tyrjärven ympäristön korkokuva on vaihtelevaa, mutta suhteellisen matalaa. Alueen korkeimmat huiput kohoavat noin 30–50 metriä järven pinnan yläpuolelle.

Maisema-alueen keskellä sijaitseva Tyrjärvi on noin 2 500 hehtaaria laaja allas. Iijoen vesistöön kuuluvan järven selkää kirjovat lukuisat erämaiset saaret, joista suurimmat ovat Toivansaari ja Reposaari. Järven itäpäähän laskee Koviojärvestä kilometrin pituinen, niittyrintainen Hutunsalmi, jonka ympäristö on alueen vanhimpia asuinpaikkoja. Tyrjärven rannat ovat enimmäkseen karuja, mutta lahdelmissa ja hidasvirtaisten purojen suilla on rehevämpää kasvillisuutta ja ruovikkoalueita. Järven uposkasvillisuus on lisääntynyt voimakkaasti viime vuosikymmeninä.

Maisema-alueen metsät ovat luonnostaan kuusivaltaisia. Lähes kaikki alueen männiköt ovat metsänhoidon synnyttämiä. Tyrjärven ympäristön metsiä on käsitelty voimakkaasti, ja nuoria metsiä sekä taimikoita on enemmän kuin varttuneita metsiä. Eläinlajistoltaan alue on Kainuun vaaraseudulle luonteenomainen.

Kulttuuripiirteet

Tyrjärven ympäristöstä tunnetaan useita muinaisjäännöksiä. Maisema-alueella on muutama kivikautinen asuinpaikka, joiden lisäksi Tyrjärven ja Koviojärven välisessä salmessa on esihistorialliselta ajalta peräisin oleva lapinpato. Alueen pysyvä asutus on vakiintunut 1600-luvun kuluessa, jolloin maatalous nousi pääelinkeinoksi koko itäisellä Pohjois-Pohjanmaalla. Maisema-alueen nykyiset kylät ja peltoalueet sijaitsevat pääpiirteissään samoilla paikoilla kuin 1600-luvulla.

Tyrjärven asutus on keskittynyt lähes kokonaan järven pohjoisrannalle Tyrämäen ja Tyrävaaran kyliin sekä itäpohjukkaan Hutunniemeen. Lisäksi järven rannoilla on harvakseltaan loma-asutusta. Alueen laajin yhtenäinen pelto- ja nurmialue on syntynyt Tyrämäen loiville rinteille, joilla laiduntaa sekä lypsykarjaa että poroja. Tyrävaaran kylä sijaitsee Tyrämäen itäpuolella, Tyrjärven rantaa kohti viettävillä Tyrävaaran alarinteillä. Tyrävaaran viljelykset sijaitsevat pääasiassa kylää halkovan tien ja rannan välissä, mutta peltoalaa on raivattu myös Tyrävaaran pohjoispuolelle. Sekä Tyrämäen että Tyrävaaran maatalouden rungon muodostaa lypsykarjatalous.

Tyrämäen maisemassa yhdistyvät kumpuileva viljelymaisema, talonpoikaista rakentamisen perinnettä edustava rakennuskanta, eloisasti kaarteleva kylänraitti sekä raitilta järvelle avautuvat näkymät. Kylän pihapiirit sijaitsevat Tyrämäkeä järvenmyötäisesti kiertävän vanhan kylätien varressa. Paikoin raitti kulkee pihapiirien läpi. Myös Tyrävaaran kylässä on hyvin säilyneitä vanhoja rakennuksia, joiden seassa on siellä täällä uudisrakennuksia.

Tyrjärven itäosassa sijaitsevassa Hutunniemen kylässä asutus ja viljelyalueet ovat keskittyneet järveen työntyvälle kapeakärkiselle niemelle. Hutunniemen viljelmät ovat selvästi pienempiä ja sirpaleisempia kuin Tyrämäellä ja Tyrävaarassa. Alueen maisemat ovat muuttuneet viime vuosikymmeninä paljon nurmiviljelyn korvattua peltoviljelyn. Monet entisistä viljelyaloista ovat alkaneet kasvaa umpeen.

Maisemakuva

Tyrjärven kulttuurimaisemien huomattavimmat asutustihentymät sijaitsevat laajahkon ja karun Tyrjärven pohjoisrannalla Tyrämäen ja Tyrävaaran rinteillä. Tyrjärvi hallitsee kylien maisemaa laajoine vesialueineen, joita erikokoiset erämaiset saaret kirjovat. Järven rannat ovat pääasiassa metsäisiä, mutta siellä täällä on myös ruovikkoisia lahdelmia sekä yksittäisiä vapaa-ajan rakennuksia.

Järven luoteisrannalla sijaitseva Tyrämäen kylä muodostaa tiiviin ja selvärajaisen maisemakokonaisuuden, jonka viljelyalueet ovat sijoittuneet yhtenäisesti Tyrämäen laelle ja rinteille. Kylän maisema on hyvin hoidettua ja rakennuskanta on säilyttänyt varsin hyvin perinteisen asunsa. Osa vanhoista, kulttuurihistoriallisesti arvokkaista rakennuksista on kuitenkin päässyt rapistumaan ja peltoalaa uhkaa pusikoituminen.

Tyrävaaran kylä on maisemallisesti monipuolinen kokonaisuus, jonka merkittävimmät näkymälinjat aukeavat Tyrävaaran etelärinteiltä Tyräjärvelle. Kylän asutus on ryhmittynyt nauhamaisesti kylää halkovan suoralinjaisen maantien ja järven väliin rajautuvalle alueelle. Paikoin rantaan saakka ulottuvien viljelyalojen yli aukeaa pitkiä järvinäkymiä. Kylässä on hyvin säilynyttä perinteistä rakennuskantaa, mutta myös uudisrakennuksia.

Tyräjärven kulttuurimaisemat

Kunta: Taivalkoski

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Kalle Hellström

I40. Määttälänvaaran kulttuurimaisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Kuusamo
Maisemamaakunta	Kainuun ja Kuusamon vaaramaa
Maisemaseutu	Kuusamon vaaraseutu
Pinta-ala	1 005 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 5 ha maatalousalueita: 96 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 522 ha rakennettuja alueita: 62 ha vesialueita: 320 ha

Arviointi

Määttälänvaaran kulttuurimaisema on edustava esimerkki Koillismaan rivikylämaisestä vaaranlakiasutuksesta. Kylämaiseman arvot pohjautuvat luonnonmaiseman ominaispiirteisiin, pitkään asutushistoriaan ja ehyeen kylärakenteeseen. Perinteisessä asussaan säilynyt viljelysmaisema ja talonpoikaista perinnettä edustavat rakennukset muodostavat edustavan kokonaisuuden, jota rikastavat komeat näkymät Suininkijärvelle. Kylän taustamaisemana näkyvä Veskelvaara on olennainen osa Määttälänvaaran maisemakokonaisuutta.

Luonnonpiirteet

Määttälänvaaran kulttuurimaisemat ovat muodostuneet Kuusamon vaaraseudun itäosiin Määttälänvaaran ja Veskeltaan rinteille. Alueen pinnanmuodoissa näkyy mannerjäätikön aiheuttama luode-kaakkosuuntainen kulutuskorkokuva, jolle ovat ominaisia suuntautuneet vaarajaksot, rikkonaiset järvalueet teräväkärkisine niemineen sekä soistuneet maastopainanteet.

Maisema-alueen kallioperää juovittavat kvartsiittijuonteet, liuskeet sekä mafiset tuffit ja vulkaniitit. Runsaa-seen 300 metriin merenpinnan yläpuolelle nouseva Määttälänvaara ja sitä noin 40 metriä korkeampi kvartsiittiytiminen Veskeltaan ovat hiekkamoreenin peittämiä drumliineja, joiden ympärillä aukeavat kumpuilevat moreenimaat metsäisine vaaroinen ja suopainanteineen. Määttälänvaaran edustalla Suininki-järveen työntyvä Kylänniemi on noin 200 m pitkä hiekkamuodostuma. Suininki on noin 2 900 hehtaarin laajuinen järvi, joka kuuluu Vianmeren Kantalahteen laskevan Koutajoen vesistöalueeseen. Maisema-alueen länsireunalla järveen laskee lyhyt ja leveä Kurikkajoki.

Alueen luonto on tyypillistä Koillismaan vaara- ja rantaluontoa. Määttälänvaaran ympäristössä ja suoalueilla kasvaa pääasiassa lehtipuita, mutta Veskeltaan pohjoisrinteellä on havupuustoa. Emäksisten kivilajien ansiosta maisema-alueen kasvillisuus on kauttaaltaan rehevää, ja esimerkiksi Suiningin ranta- ja vesialueilla kasvaa runsasravinteisuutta vaativaa lajistoa.

Kulttuuripiirteet

Määttälänvaaran seudulla on ollut asutusta esihistorialliselta ajalta lähtien. Esihistoriallisen ajan muinaisjäännöksiä on löydetty etenkin alueen eteläosasta Suininkijärven rannalta. Lisäksi Suiningin Ruumissaaresta Määttälänvaaran edustalta on löytynyt historiallisen ajan hautapaikoiksi määriteltyjä maakuoppia. Yhdessä kuopassa on havaittu huuhtoutumiskerros, joka viittaa pidempään traditioon. Mahdollisia hautakuoppia on myös Ruumissaaren itäpuolella sijaitsevassa Lehtosaaresta, jossa on lisäksi käyttötarkoitukseltaan tuntemattomia kivilatomoja.

Määttälänvaara on tyypillinen koillismaalainen vaarakylä, jonka asutus on aiemmin jakautunut järven rannalla sijaitsevaan, asutukseltaan vanhempaan Alakylään sekä rinteessä sijaitsevaan Yläkylään. Kylän nykyinen asutus on keskittynyt rivikylämäisesti vaaraa kiertävän tien varsille eteläiselle peltoaukearinteelle sekä metsän reunustaman raitiosuuden varrelle. Veskeltaan rinteillä on lähinnä haja-asutusta. Alueen maatiloja ympäröivät pelto- ja nurmialueet ovat edelleen valtaosin maatalouskäytössä.

Määttälänvaarassa on runsaasti arvokasta talonpoikaista rakennusperintöä. Kylän pihapiirit ovat perusmuodoiltaan pohjoispohjalaisen tavan mukaisesti nelikulmaisia, kulmista avoimia ja kolmelta tai neljältä sivulta rakennusten rajaamia. Sijaintipaikka ja pinnanmuodot vaikuttavat pihapiirien muotoihin. Alueen uudisrakentaminen noudattaa paikoin huonosti asutusmaiseman perinteisiä piirteitä. Suiningin rannassa, lehtipuuvaltaisen rantametsikön katveessa, on muutamia loma-asuntoja.

Maisemakuva

Suiningin rannalta Määttälänvaaran laelle ulottuva Määttälänvaaran kylä on yleiskuvaltaan varsin avoin koillismaalainen laki- ja rinnekylä, jonka rakenteessa näkyy rivikylämäisiä piirteitä. Järven rannalla sijaitseva Määttälänvaaran Alakylä edustaa nykyisen asutusmaiseman vanhinta kerrostumaa, mutta arvokasta rakennuskantaa löytyy myös Yläkylältä. Tilakeskusten ympärillä aukeaa edelleen viljelyssä olevien peltujen ja muutamien niittyjen mosaiikki, jota halkovat satunnaiset harvat puurivit.

Määttälänvaaran viljellyiltä rinteiltä avautuu vehmaita näkymiä Suininkijärvelle ja sitä ympäröivään vaaramaisemaan. Kylän lähimaisemaa hallitsee Määttälänvaaran vieressä kohoava metsäinen Veskeltaan, jonka alarinteillä on joitakin yksittäisiä tiloja. Maisemakuvassa näkyy suhteellisen runsaasti metsätalouden jälkeä. Suininki on ekologisesti ja maisemallisesti arvokas järvi, jonka kasvillisuus on emäksisen kallioperän ansiosta runsasta. Järven merkitystä kyläkuvassa korostavat kaksi Määttälänvaaran edustalla sijaitsevaa hautasaarta.

Määttälänvaaran kulttuurimaisemat

Kunta: Kuusamo

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

141. Rukan vaarajono

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa
Kunta	Kuusamo
Maisemamaakunta	Kainuun ja Kuusamon vaaramaa
Maisemaseutu	Kuusamon vaaraseutu
Pinta-ala	5 543 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 120 ha maatalousalueita: 93 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 4 336 ha rakennettuja alueita: 306 ha vesialueita: 689 ha

Arviointi

Rukan vaarajono on maisemallisesti arvokas ja kauas näkyvä kokonaisuus, jonka luonnonympäristö on geologialtaan ja lajistoltaan erityislaatuista. Rukatunturi on merkittävä maisemanähtävyys, jolla pitkä historia on matkailu- ja talviurheilukeskuksena. Maisema-alueeseen kuuluva Virkkulan kylä on edustava esimerkki Kuusamon vaaramaan kannas- ja mäkiasutuksesta muutamane vanhoine rakennuksineen. Virkkulan viljelymaiden yli aukeavat omaleimaiset erämaa- ja vaaramaisemat ovat tärkeä osa kylän maisemakuvaa.

Luonnonpiirteet

Rukan luoteesta koilliseen suuntautunut vaarajono koostu Pyhävaaran, Rukatunturin, Valtavaaran ja Konttaisen kvartsiittivaaroista jatkuen pohjoiseen epäyhtenäisenä pienempien vaarojen selänteinä. Rukatunturin ja Valtavaaran korkeimmat huiput nousevat jyrkkäpiirteisinä noin 500 metriin merenpinnan yläpuolelle. Muodostuman suhteellinen korkeus on korkeimmillaan noin 200 metriä. Kvartsiittimuodostumia ympäröi mafisesta

vulkaniitista sekä arkoosisista, ortokvartsiittisista ja dolomiittisista kerroksista muodostuva kallioperä. Korkeimmilla vaara-alueilla sekä vaarajonon koillispuolella sijaitsevaa Virkkulan kylää ympäröivillä mäkimailloja on paljon avokallioalueita.

Vaarojen välissä on kumpuilevaa moreenimaata sekä useita pieniä järviä, lampia ja soistumia. Vesistöistä suurimpia ovat Konttaisenjärvi, Ala-Pessari ja Ylä-Pessari. Vaarajonon rinteet viettävät kohti niiden itäpuolella sijaitsevaa Porontimajärveä, jonka Koirakallion hallitsema Pitkäniemi jakaa kahteen osaan. Järven itäisen osan muodostavan Pitkälähden rannat ovat hyvin jyrkät ja paikoin kallioiset. Alueen kvartsiittisessa kalliiossa näkyy paljon vuorenpoimutuksen yhteydessä tapahtuneen kvartsiittien rakoilun, breksoitumisen, synnyttämiä rakoja ja onkaloita. Tällainen on muun muassa Rukatunturin etelärinteelle profiilinsa antavan Juhannuskallion luola, Pirunkirkko, jonka seinämissä on alun perin ollut runsaasti liuoksista kiteytyneitä kvartsikiteitä eli vuorikristallia.

Rukan ja Valtavaaran alueella on paljon erilaisia luontotyyppisiä, kuten kalliokkoja, kuusimetsiä sekä soisia painanteita. Kallioperän kalkkipitoisuuden sekä pienilmaston kosteusolojen ansiosta alueen kasvillisuus on rehevää ja monipuolista. Alueen kasvuolosuhteet vastaavat paikoin alppikasvien vaatimuksia, ja Rukan ympäristössä kasvaa Suomessa ainutlaatuinen pohjoisten ja eteläisten lajien sekoitus. Vaarajonon rinteille juurtuneet eteläiset lajit ovat jäänteitä jääkauden jälkeisiltä ajoilta. Uhanalaisia kasveja kasvaa huomattavina esiintyminä myös Porontimajoen suussa Myllylammella. Alueen linnustoon kuuluu muun muassa itäinen sini-pyrstö.

Kulttuuripiirteet

Vaikka Rukan vaaroilta ei tunneta muinaisjäännöksiä, on vaarajonon ympäristössä asuttu jo kivikaudella. Valtasa Rukan ympäristön kivikautisista ja pronssikautisista asuinpaikoista sijaitsee Kantojärven ja Purnujärven rannoilla maisema-alueen luoteispuolella. Alueen nimistössä on paljon viitteitä varhaiseen eränkäynti- ja poronhoitokulttuuriin. Monien nimien kanta on saamelaista perua.

Alueen maatalouskohteet ovat keskittyneet Porontiman rannalle Virkkulan kylään, joka on hajanaisen loma-asutuksen ympäröimä, noin kymmenestä talosta muodostuva mäkikylä. Kylän rakennuskanta koostuu pääasiassa 1950- ja 1960-lukujen rakennuksista, mutta kyläkummun laella sijaitsevat, Virkkulan taloryhmään kuuluvat Yläne ja Vaarala edustavat 1800-luvun koillismaalaista rakennustyyliä. Osa Virkkulan pelloista on niitettynyt ja pusikoitunut aktiivisen viljelyn loputtua, mutta kylä on säilyttänyt Kuusamon vaaramaan kannas- ja mäkiasutukselle ominaiset piirteensä.

Rukan vaarajono on kiinteä osa suomalaista matkailuhistoriaa. Rukatunturi alkoi saada merkitystä matkailukohteena jo 1930–1940-luvuilla, jolloin alueella harrastettiin murtomaahiihtoa ja ”mutkamäenlaskua”. Samoihin aikoihin Juhannuskalliolle kokoonnuttii ihailemaan keskiyön aurinkoa. Pahdan tuntumassa sijaitsi tuoloin tanssilava. Laskettelukohteeksi Ruka kehittyi 1950-luvulla, jolloin vaaran ensimmäinen laskettelurinne, nykyinen eturinne, avattiin. Samoihin aikoihin tunturiin rakennettiin myös ensimmäinen hiihtohissi sekä ensimmäiset majoitus- ja ravintolatilat.

Rinnealueet laajentuivat tunturin takana oleville alueille 1960-luvun alkupuoliskon kuluessa, ja Rukan suuri hyppymäki valmistui vuonna 1964. Nykyiseen laajuuteensa Rukan laskettelukeskus ja lomakylä ovat levinneet 1990- ja 2000-luvuilla, jolloin alueelle on rakennettu runsaasti uusia rinteitä ja hissejä, matkailu- ja majoituspalvelurakennuksia sekä loma-asuntoja. Alppikylää jäljittelevä lomakeskus on rajattu pääosin maisemanähtävyyden ulkopuolelle.

Laskettelukeskuksen laajentumisesta ja Rukan kylän yläpuolella sijaitsevien rinteiden intensiivisestä käytöstä huolimatta Valtavaaran, Konttaisen ja Ison Kumpuvaaran alueet ovat säilyneet luonnontilaisina. Vaarajono ympäristöineen on tärkeä luontomatkailukohde. Kuusamon seudun merkittävin retkeilyreitti, Kitka- ja Oulankajokia seuraileva Karhunkierros kulkee Rukan, Valtavaaran ja Konttaisen maastoja pitkin kohti Oulangan kansallispuistoa. Karhunkierros-reitti merkittiin maastoon 1950-luvun puolivälissä. Valtavaaran maastossa on havaittavissa edelleen palovartijan tuvalta lähtevä vanha hälytyslinja.

Maisemakuva

Rukan maisema-alueen ytimen muodostaa koko lähiseudun maisemaa hallitseva lounas-koillissuuntainen vaarajono, joka nousee Rukatunturin ja Valtavaaran lakialueilla noin 200 metriä ympäröivän kumpuilevan ja järvien kirjoman metsämaan ympärille. Vaarajono on geologisesti ja lajistollisesti arvokas kohde, jossa tavataan niin tunturikasveja kuin eteläistäkin lajistoa. Kallioperän rapautuminen on synnyttänyt vaarojen rinteille onkaloita ja luolia, joista kuuluisin on Rukatunturin Juhannuskallioon syntynyt Pirunkirkko. Juhannuskallion etelään antava pahta on maisemallisesti arvokas jyrkänne, joka on vakiintunut Rukatunturin tunnukseksi.

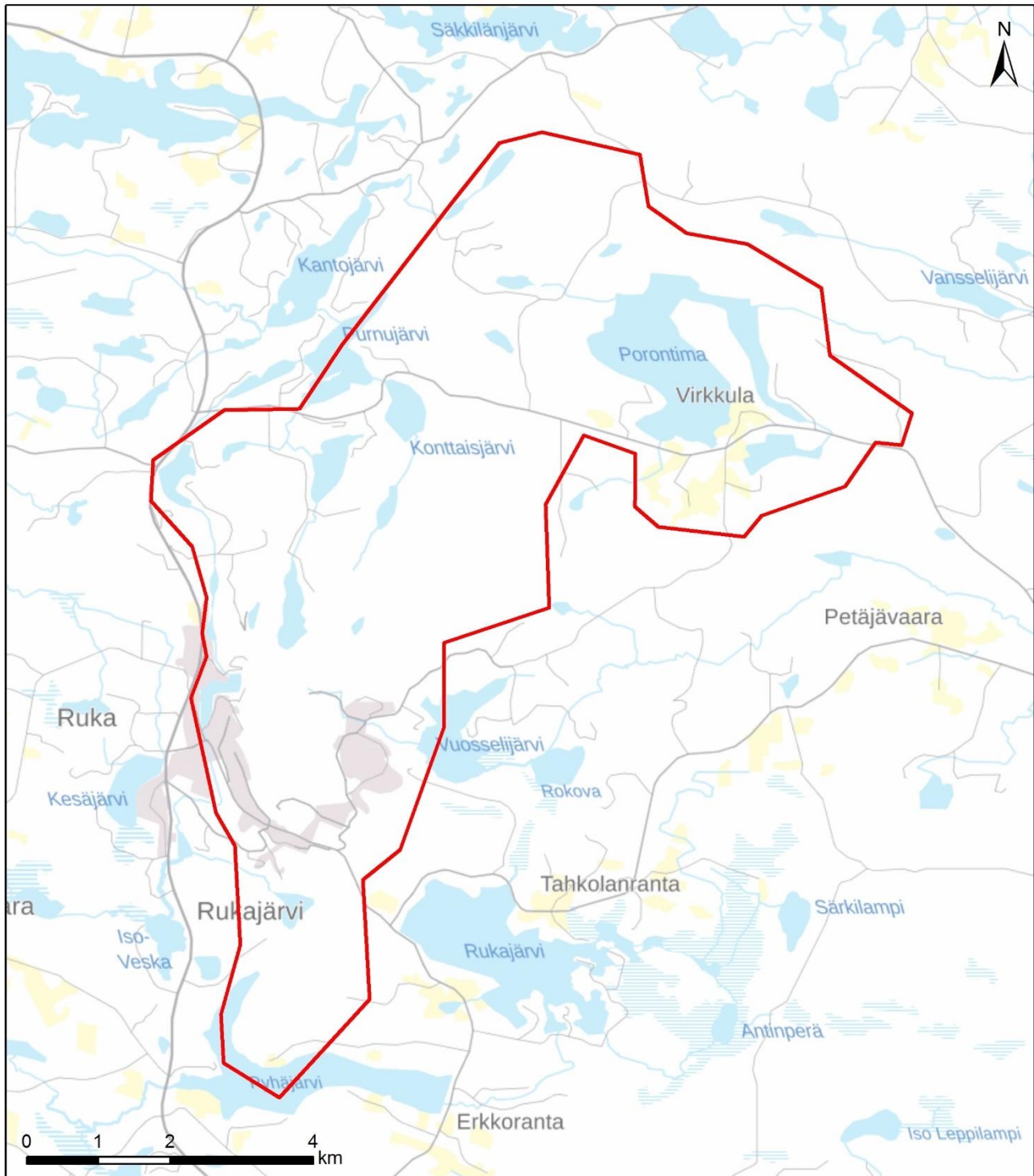
Ruka on kansainvälisesti merkittävä matkailukohde, jolla on pitkä historia matkailu- ja talviurheilukeskuksena. Rukan rinteillä on laskettelurinteitä ja hissejä, hyppyrimäki, matkailu- ja majoituspalvelurakennuksia sekä lomarakennuksia. Maisemassa etäälle näkyvä intensiivinen rakentaminen keskittyy varsin suppealle alueelle Rukan kylään tunturin länsirinteelle. Kokonaisuutena vaarajono on pysynyt luonteeltaan erämaisena.

Alueen maatalousmaisemaa edustaa Virkkulan kylä, joka on säilyttänyt Koillismaan mäkiasutukselle tunnusomaiset piirteensä maataloustoiminnan taantumisesta huolimatta. Kyläkuvaan kuuluvat jylhät ja omaleimaiset erämaa- ja vaaramaisemat, jotka aukeavat Porontimajärven yli Rukan, Valtavaaran ja Konttaisen suuntaan. Virkkulan ympäristössä on jonkin verran loma-asutusta, mutta Porontimajärven rannat ovat pysyneet pääasiassa asumattomina.

Rukan vaarajono

Kunta: Kuusamo

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa

 Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I 42. Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa, Lappi
Kunta	Kuusamo, Salla
Maisemamaakunta	Kainuun ja Kuusamon vaaramaa
Maisemaseutu	Kuusamon vaaraseutu
Pinta-ala	5 618 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 41 ha maatalousalueita: 27 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 5 023 ha rakennettuja alueita: 17 ha vesialueita: 511 ha

Arviointi

Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat ovat arvokas maisemallinen ja luonnonhistoriallinen kokonaisuus, joka esittelee Kuusamon vaaraseudun jylhiä luonnonpiirteitä edustavimmillaan. Jokilaaksojen arvot perustuvat alueen geologiseen ja geomorfologiseen historiaan, monipuoliseen kasvillisuuteen, jylhien rotkolaaksojen ja könkäitten ainutlaatuisiin maisemiin sekä vanhojen tulvaniittyjen perinnebiotooppeihin. Alue on huomattava matkailukohde, jota halkoo kuuluisa kävelyreitti, Karhunkierros. Luonnonsuojelu ja kasvava luontomatkailu

on sovitettu alueella yhteen esimerkillisesti. Oulankajoen luonnonmaisemat ja kulttuurimaisemat on nimetty yhdeksi Suomen 27 kansallismaisemasta.

Luonnonpiirteet

Oulankajoen ja Kitkajoen vuolaat kosket ja jylhät kanjonimaisemat muodostavat geologialtaan, geomorfologialtaan ja lajistoltaan arvokkaan kokonaisuuden, jonka luonnonhistoriassa yhdistyvät niin muinaiset kallio-perän prosessit, jääkauden jäljet kuin jääkauden jälkeinenkin kulutus ja kasaaminen. Geologisesti hyvin vanha Oulankajoki on kovernut tertiäärikautiseen kallio-perän murrokseen, joka sijaitsee kulutuskestävyydeltään erilaisten dolomiitin ja kvartsiittien yhtymäkohdassa. Jääkauden aikana jäätikköjoet kasasivat Oulankajoen ja Kitkajoen laaksoihin paksuja sora-, hiekka- ja hietakerrostumia, joiden yhteyteen kehittyi monenlaisia jään-kontaktimuodostumia, kuten deltoja, kame-muotoja ja suppia. Jäätikön vetäytymisen jälkeen jokivesi on kovertanut hiekkapatjaan mutkikkaita uomia, joita ympäröivät noin 20–35 metriä korkeat törmät. Oulankajoki-laakson geologisia erikoisuuksia ovat dolomiittikalliosta rapautuneet, hienoaineksesta muotoutuneet vyörykeilat, joita esiintyy pienialaisina Oulangan kanjonin korkeiden ja jyrkkien rinteiden juurella.

Maisemanähtävyyden rajat seurailevat tiiviisti kallioreunaisia jokilaaksoja, joiden ympärillä on soiden ja pienten vesistöjen kirjomaa kumpuilevaa moreenimaata. Oulankajoki ja Kitkajoki virtaavat rotkomaisten laaksojensa pohjalla voimakkaasti meanderoiden. Jokien historiasta kertovat monet jokiuomasta irti kuroutuneet makkarajärvet eli juoluat, eroosiotörmät ja meanderisärkät. Oulankajoki on tunnettu äkillisistä tulvistaan, jotka voivat nousta paitsi keväisin ja syksyisin myös kesäisin runsaiden sateiden seurauksena. Jokilaakson jyrkkäpiirteisyys ja järvien puute korostavat alueen tulvaherkkyyttä. Pitkäaikaisseurannoissa Oulankajoen tulvahuip-pujen on kuitenkin havaittu madaltuneen.

135 kilometriä pitkä Oulankajoki kuuluu Koutajoen vesistöön, joka laskee Vienenmeren Kantalahteen. Joessa on runsaasti koskia, joista suurimmat ovat matkailunähtävyyksinäkin kuuluisat Taivalköngäs ja Kiutaköngäs. Oulankajokeen laskee maisemanähtävyyden alueella joitakin sivujokia, kuten Savinajoki ja Aventojoiki sekä Räväjärvestä ja Keltinkijärvestä alkunsa saava Kitkajoki. Sivujoista etenkin Kitkajoki on Oulankajoen lailla runsaskoskinen. Alueen joet ovat kirkasvetisiä ja vähäravinteisia.

Oulanka- ja Kitkajoen laaksoja ympäröiviä luonnontilaisia metsiä leimaa runsas lehtoluonto. Rotkomaisten laaksojen poikkeukselliset ilmasto-olosuhteet ovat luoneet suotuisat olot arvokkaalle reliktikasvillisuudelle, ja alueella kasvaa useita harvinaisia kasvilajeja. Pienilmastojen vaihtelusta johtuen rotkolaaksojen pohjois- ja eteläseinämillä voi olla keskenään täysin erilaista varjo- ja paisterinteiden lajistoa. Kasvillisuuteen vaikuttavat myös alueen kalkkipitoiset kivilajit sekä jokiekosysteemin dynamiikka. Lisäksi Oulangalla kasvaa rinnakkain eteläisiä, pohjoisia ja itäisiä lajeja, jotka esiintyvät levinneisyysalueensa äärirajoilla. Lajistoltaan merkittäviä ovat myös jokivarsien tulvametsät ja -pensaikot, joiden kasvillisuus on vyöhykkeistä ja erityisen edustavaa. Alueen eläimistö on tunnusomaista havumetsävyöhykkeen lajistoa monine nisäkkäineen, kahlaajineen sekä aarniometsien lintulajeineen. Oulankajoen arvokkaimpiin lajeihin kuuluu taimen, joka nousee jokeen Venäjän puolella sijaitsevassa Pääjärvestä.

Oulankajoen ja Kitkajoen jokilaaksojen maisemanähtävyys kuuluu Oulangan kansallispuistoon, joka rajautuu Venäjän puolella sijaitsevaan Paanajärven kansallispuistoon.

Kulttuuripiirteet

Oulanka- ja Kitkajokien laaksot ovat historialtaan monikerroksista eränkäynnin, poronhoidon ja metsätalouden maisemaa. Oulankajoki on osa ikivanhaa vesireittiä Vienenmeren ja Pohjanlahden välillä, ja sen laaksosta tunnetaan useita kivikautisia asuinpaikkoja. Kivikautiset muinaisjäännökset ovat keskittyneet etenkin Kiutaköngään, Savilammen ja Huotinniemen ympäristöihin. Historiallisen ajan muinaisjäännöksiä alueella ovat Salpalinjaan kuuluvat Kiutaköngään linnoitteet, joihin kuuluu kenttälinoitettuja taisteluhautoja ja erillisiä ampu-mapesäkkeitä. Kiutaköngään opastuskeskuksen vieressä on entisöity tuliasema.

Jokilaaksojen tunnetuinta kulttuurimaisemaa ovat tulvaniityt, joista on kerätty heinää vielä toisen maailman-sodan jälkeen. Osaa alueen niityistä hoidetaan edelleen niittämällä, ja jokien varsilla on säilynyt useita arvok-kaita perinnebiotooppeja. Valtakunnallisesti arvokkaiksi perinnebiotoopeiksi on määritelty Haaralammen tul-vaniityt, Kiutakankaan niityt ja Isoniemi. Niittyjen yhteydessä on säilynyt vanhoja latotyyppisiä edustavia la-toja.

Oulankajokea on käytetty 1900-luvun alussa Venäjälle myydyn puutavaran uittoväylänä, ja alueella on edelleen savottakämppien raunioita. Lisäksi alueella on vanhoja kämppiä, joista osa on nykyisin retkeilykäytössä. Retkeilijöiden käytössä olevista kämpistä Puikkokämpä on pystytetty alkujaan porokämpäksi ja Taivalkönkään kämpä viljavarastoksi. Juumassa sijaitseva Siilastupa on rakennettu välirauhan aikana kenraali Ensio Siilasvuon kalamajaksi. Kitkajoen Myllykosken vanha mylly on entisöity retkeilijöiden käytössä olevaksi päätuvaksi.

Oulankajoen alue on matkailullisesti merkittävä. Maisemanähtävyyden alueella on runsaasti retkeilyreittejä sekä niihin liittyviä rakennuksia ja rakenteita. Reiteistä kuuluisin ja historiallisesti arvokkain on Karhunkierros, joka merkittiin maastoon 1950-luvun puolivälissä. Osittain vanhoille poronhoitajien ja kalamiesten reiteille linjattu Karhunkierros kulkee jokien vartta myöten Savilammelta Kiutaköngäälle ja edelleen Juumaan. Oulanka- ja Kitkajoki ovat myös suosittuja melontareittejä sekä kalastuskohteita. Oulanka sai vuonna 2002 Maailman luonnonsuojeluliiton (WWF) PAN Parks -sertifikaatin tunnustuksena erinomaisesta luonnonsuojelun ja kasvavan luontomatkailun yhteen sovittamisesta.

Maisemakuva

Oulanka- ja Kitkajoki virtaavat jylhäpiirteisessä vaaramaisemassa Kuusamon koillisosassa. Jokien maisemalle tyypillisiä erityispiirteitä ovat rotkolaaksot, joiden pohjalla joet kulkevat voimakkaasti mutkitellen ja useiden koskien läpi juosten. Alueen maisemassa näkyy monien luonnonhistoriallisten prosessien yhteisvaihtelu. Oulankajoen kanjoni on syntynyt kallioperän murroslaaksoon kahden erityyppisen kivilajin yhtymäkohtaan. Laakson pohjalla on mittavia jääkauden aikana kasautuneita hiekkamuodostumia sekä kallioisia könkäitä. Kanjoniseinämien ohella jokia ympäröivät korkea puusto ja laajat tulvaniityt. Alueen vivahteikas paikallisilmasto ja kalkkipitoinen kallioperä näkyvät maisemassa monipuolisena ja monin paikoin rehevänäkin kasvillisuutena.

Oulankajoen ja Kitkajoen elinkeinohistoriasta kertovat lukuisat tulvaniityt, jotka muodostavat vanhoine latoineen ja perinteisen heinätalouden synnyttämine lajistoineen ainutlaatuisia maisemallisia ja ekologisia kokonaisuuksia. Alueen matkailun historia on pitkä, ja jokien varressa sijaitsee ikonisiksi muuttuneita koskikohteita, kuten Oulankajoen Kiutaköngäs. Jokilaaksojen vanhat metsä- ja porotalouteen liittyneet kämpät on integroitu onnistuneeksi osaksi alueen matkailupalveluita.

Oulankajoen ja Kitkajoen koskimaisemat

Kunta: Kuusamo, Salla

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa, Lappi

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE
Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä

I 56. Kitkajärvien ja Riisitunturin maisemat

Maakunta	Pohjois-Pohjanmaa, Lappi
Kunta	Kuusamo, Posio
Maisemamaakunta	Kainuun ja Kuusamon vaaramaa
Maisemaseutu	Kuusamon vaaraseutu
Pinta-ala	60 989 ha, josta kosteikkoja ja avointa suota: 997 ha maatalousalueita: 1 413 ha metsiä sekä avoimia kankaita ja kalliomaita: 28 445 ha rakennettuja alueita: 1 115 ha vesialueita: 29 019 ha

Arviointi

Kitkajärvet ja niitä ympäröivät vaarat muodostavat komean ja merkittävän maisemallisen kokonaisuuden, jota luonnehtivat laajat näkymät sekä huomattavat luontoarvot. Alueella on monipuolisia tunturi-, suo-, metsä- ja

järviluontokohteita, joiden arvoja on suojeltu osana Natura 2000 -verkostoa ja kansallisia luonnonsuojeluhelmia. Maisemallisia kiintopisteitä ovat Riisitunturi ja Kouvervaara niitä ympäröivine vaara-alueineen sekä laajaselkäiset Kitkajärvet. Alue on myös kulttuurihistoriallisesti kerroksellista elinkeinomaisemaa, jota luonnehtivat rakenteeltaan edustavat järvi-, ranta- ja rinnekylät sekä useat suo- ja rantaniittyjen perinnebiotoopit.

Luonnonpiirteet

Kitkajärvien ja Riisitunturin maisema-alueen kallioperä kuuluu Kuusamon liuskealueen luoteisosaan, jossa vulkaaniset ja sedimenttisyntyiset kivilajit vaihtelevat kerroksellisinä jaksoina. Tyypillisimpiä kivilajeja ovat kvartsiitti, amfoboliitti, ultramafiitti, gneissi sekä graniittiset kivet. Kallioperässä on myös useita erisuuntaisia siirros- ja murroslinjoja. Topografista yleiskuvaa hallitsevat lounas-koillisuuntaisten Kitkajärvien molemmiin puolin kohoavat vaarat, joista Yli-Kitkan luoteisrannan Riisitunturi nousee 465 metrin korkeuteen merenpinnasta ja noin 225 metrin korkeuteen Kitkajärvien pinnasta. Kaakkoisrannan Kouvervaara ja Naatikkavaara kohoavat yli 420 metrin korkeuteen merenpinnasta.

Maaperältään maisema-alue on moreenivaltainen. Sitä halkoo kuitenkin itä-länsisuunnassa harju, joka kulkee Yli-Kitkan itäpuolella noin 20 metrin korkuisena Noivionharjun jaksona ja länsipuolella muodoltaan epäselvempänä Korkeaharjun ja Jäkälämaan kangasalueena. Toinen laajempi lajittuneen aineksen muodostuma on Riisitunturin pohjois- ja koillispuolella kulkeva harju, joka laajenee deltaxi Kivilahden alueella Riisitunturin ja Yli-Kitkan välissä. Maisema-alueella on myös moreenikumpuja ja jäätikköeroosion synnyttämiä vakoutumia, ja Riisitunturin rinteillä näkyy jäätiköitymisajan aikaisia lieveuomia. Paikoitellen moreenipatja rakoilee kalliopaljastumina.

Riisitunturi ympäristöineen on tunnettu valtakunnallisesti edustavista ja varsin hyvin tutkituista rinnesoistaan, jotka ovat tyypillisimmin kalv akka- ja rimpinevoja. Alueen runsaiden lähteiden yhteydessä on myös lettosoit a. Lakialueiden suot ovat kuusta kasvavia rämeitä, ja rinteiden välisissä notkelmissa sekä tasanteilla on kasvillisuudeltaan tuottoisia nevoja, joista monet ovat olleet niittykäytössä. Moreenipohjaisten metsämaiden ja suoalojen vaihtelu leimaa myös yleispiirteiltään matalampaa Ala-Kitkan ympäristöä.

Vaarojen ohella alueen maisemallinen kiintopiste on murtumalaaksossa sijaitseva, noin 48,5 neliökilometrin laajuinen Kitkajärvien allas, joka jakautuu Yli- ja Ala-Kitkaan. Ravinteisuudeltaan karu Kitka on Suomen ainoa säännöstelemätön suurjärvi. Se sijaitsee muita suurjärviä korkeammalla, runsaan 240 metrin korkeudella merenpinnasta. Maanselän vedenjakaja kulkee Kitkajärvien eteläpuolella, ja Ala-Kitkasta alkunsa saava Kitkajoki kuuluu Koutajoen vesistöalueeseen. Kitkojen vedenpintaa on laskettu 1800-luvulla kahdessa vaiheessa noin 2,1 metriä alueen niittyalan lisäämiseksi.

Kitkajärvien pohjassa ja ympäristössä on runsaasti lähteitä, ja järven molemmiin puolin kulkevat harjualueet ovat merkittäviä pohjavesialueita. Lähteisyyden ansiosta järvien vedenlaatu on erinomainen, joskin vesiluonnon tila on heikentynyt rehevöitymisen takia. Alueen maaperästä sekä kallioperän rikkonaisuudesta johtuen järvet ovat ranta- ja pohjamuodoiltaan monipuolisia. Kitkajärvillä on lukuisia hiekkapitoisia ja pienikivisiä rantoja, matalikkoja ja karikoita, sekä aina 40 metriin asti ulottuvia syvänteitä. Järvissä on noin 500 eri kokoista luotoa ja saarta, ja matalikoilta paljastuu ajoittain kiviröykkiöitä ja hiekkasärkkiä. Järvien linnusto ja kasvillisuus ovat lajistoltaan monipuolisia. Kitka on tunnettu myös pienestä muikustaan, ”Kitkan viisaasta”, joka kuuluu harvoin Euroopan komission asettaman alkuperänimisuojan (SAN) saaneisiin suomalaistuotteisiin. Lisäksi järvissä elää alkuperäiset taimen-, harjus- ja siikakannat.

Valtaosa maisema-alueen metsistä on karuhkoja variksenmarja-puolukkatyyppin tai variksenmarja-mustikka-tyyppin kuusikoita, mutta alueella on paikoin myös kalkkivaikutteista kasvillisuutta sekä osin suojeltuja lehtoja ja lettoja. Riisitunturin korkeimmat huiput sijaitsevat metsänrajan yläpuolella, ja vaaran lakialueilla esiintyy tunturikasvillisuutta.

Alueen monipuolista luontoa on suojeltu useilla yksityisillä ja valtion suojelualueilla. Yli-Kitka ja Luonselkä kuuluvat Natura 2000 -verkostoon ja ovat kansainvälisesti arvokkaita lintualueita (IBA). Koutajoen latvavesistö myös on suojeltu koskiensuojelulail la. Riisitunturin alueelle on perustettu kansallispuisto vuonna 1982, ja välittömästi vaaran eteläpuolella sijaitsee Karituntureiden vuonna 1988 perustettu laaja soidensuojelualue. Soiden- ja lehtojensuojelualueita on perustettu myös Kitkajärvien itäpuolelle Vasaraniemen ja Kouvervaaran seuduille. Riisitunturin kansallispuisto, Vasaraniemen suot ja Kouvervaaran lehdot ja suot kuuluvat Natura-verkostoon.

Kulttuuripiirteet

Kitkajärven ympäristössä on asuttu jo kivikaudella, ja alueelta on löydetty useita muinaisjäännöksiä, kuten asuinpaikkoja ja pyyntikuoppia. Muinaisjäännökset sijoittuvat tyypillisesti vesistöjen varsille ja nykyisten vaarakyläiden läheisyyteen kuvastaen sekä varhaista asutus- ja elinkeinohistoriaa että vesistöjen merkitystä kulkureittinä. Alue on ollut uuden ajan alkuun saakka metsäsaamelaisten asuinalue, ja saamelaishistoria näkyy edelleen paikannimisissä. Vakinainen suomalaisasutus levisi Kitkajärvien rannoille 1600-luvun kuluessa. 1700-luvun loppuun mennessä myös saamelaisväestö oli ryhtynyt uudistilallisiksi.

Nykyinen maatalousvaltainen asutus sijaitsee tyypillisesti järvien rannoilla, järviin ulottuvilla pitkänomaisilla niemillä ja järvien välisillä kapeilla kannaksilla sekä rykelminä ja nauhoina matalilla vaaroilla. Edustavaa rinneasutusta on muun muassa Vasaraperällä, Tolvassa, Suonnankylässä ja Lohirannalla. Alueen kylät muodostavat melko selviä keskittymiä, joiden välisillä taipaleilla on joitakin yksittäistaloja. Järvien rannoilla on runsaasti loma-asutusta.

Kitkajärvien ympäristöön raivatut peltoalat ovat melko pieniä ja sirpaleisia, joskin esimerkiksi Lohirannan, Vasaraperän ja Tolvan kylissä on myös laajoja yhtenäisiä pelloja. Lähes kaikki alueen asuinrakennukset ovat sotien jälkeiseltä ajalta, mutta siellä täällä on myös vanhoja peräpohjalaistyyllisiä päärakennuksia. Maisema-alueella on lisäksi runsaasti perinteisiä talousrakennuksia, kuten aittoja, riisiä ja latoja, sekä joitakin muita maakunnallisesti tai paikallisesti arvokkaiksi katsottuja rakennetun ympäristön kohteita, kuten vanhoja koulurakennuksia.

Alueen kylät ovat edelleen monilta osin elinvoimaisia ja aktiivisia. Niiden elinkeinot perustuvat maa-, metsä- ja porotalouteen. Maatalouden historiasta kertovat useat niittytaloudessa hyödynnetyt suot, puronvarret ja ranta-alueet vanhoine latoineen ja perinnebiotooppeineen. Myös kalatalous on ollut alueella tärkeää, ja siihen liittyviä rakenteita ja rakennuksia löytyy edelleen järvien rannoilta. Lisäksi Kitkajärvien elinkeinomaisemaa leimaa savotta- ja uittokulttuuri. Yli-Kitkan eteläosassa, Kuorikkiselän rannalla on 1900-luvun alussa rakennettu, valtakunnallisesti merkittäväksi rakennetuksi kulttuuriympäristöksi määritelty Kitka- ja Livojärvien välinen tukinsiirtolaitteisto. 1960-luvulle saakka käytössä olleeseen kokonaisuuteen kuuluvat satametrinen siirtolaitosrakennus, apurakennuksia sekä Livojärvelle saakka ulottuva uittokouru. Alueen vanhasta metsäkulttuurista kertovat myös tervahaudat ja hiilimiilut.

Kitkan alue on pitkäaikainen matkailukohde, jonka maisemia ja luontoa esimerkiksi Into Konrad Inha ja Reino Rinne ovat kuvanneet kirjoituksissaan. Alueen maisema-arvot ovat edelleen tärkeitä matkailuelinkeinolle, joka tukeutuu niin Riisitunturin kansallispuiston kuin Kitkajärvienkin vetovoimiin vaellus-, retkeily- ja kalastuskohteina.

Maisemakuva

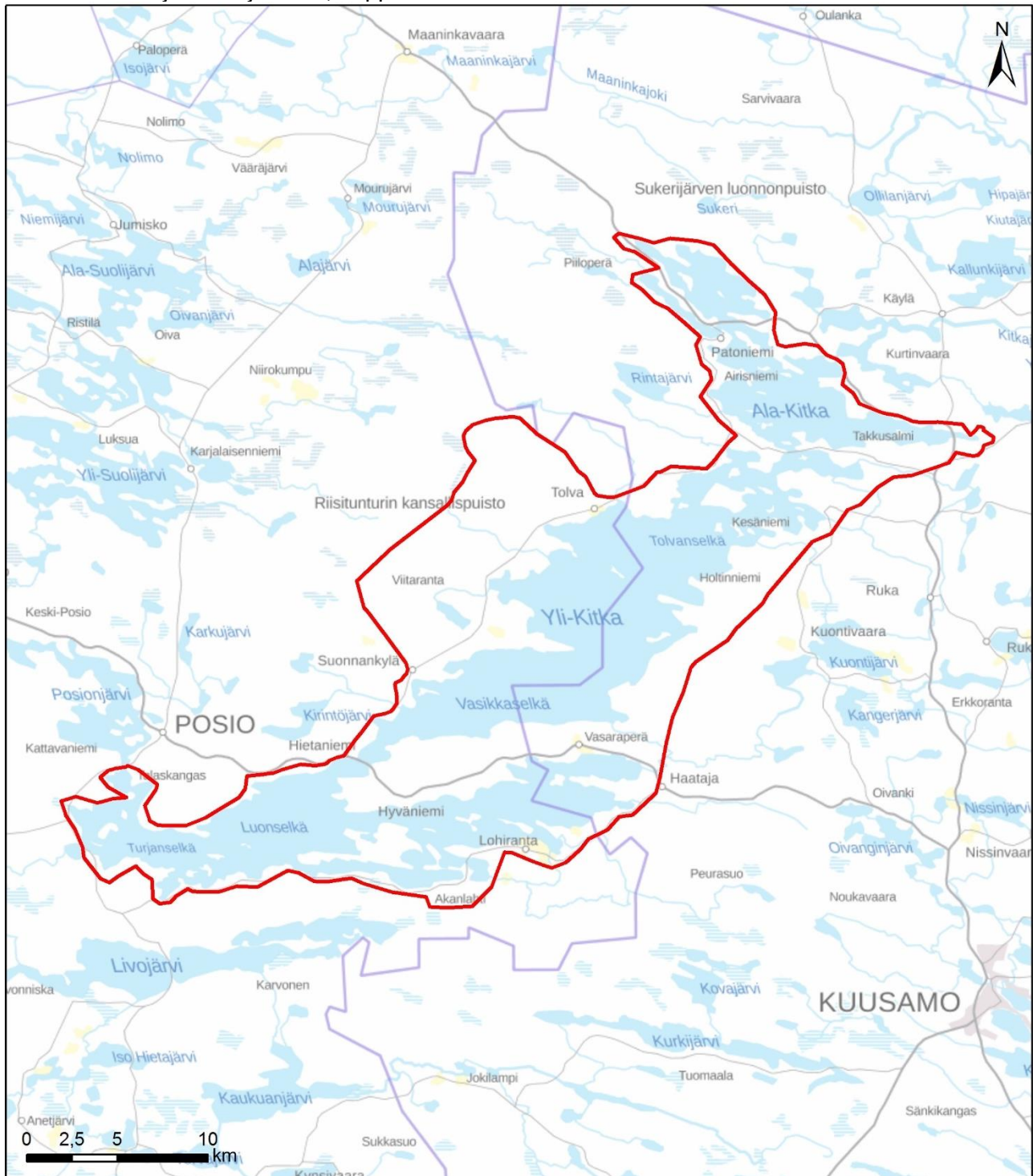
Kitkajärvien ja Riisitunturin maisema-alueen topografia on Kuusamon vaaraseudulle ominaiseen tapaan jyrkkäpiirteistä, mutta alueella on myös alavia metsä- ja suomaita sekä laajoja yhtenäisiä vesistöalueita. Kitkajärvet muodostavat vaarojen rajaaman taustamaiseman kanssa puhuttelevan kokonaisuuden, jossa näkymälinjat ovat laajoja ja monin paikoin erämaisia. Näkymät suojelluilta vaara-alueilta Kitkajärville ovat olennaisia alueellisia identiteetti- ja vetovoimatekijöitä, joiden kokonaisarvoa maisema-alueen merkittävä eläin- ja kasvilajisto korostaa. Avaraselkäisen Kitkan sekä järveltä avautuvien metsäisten näkymien ohella alueen maisemallisia tunnuspiirteitä ovat korkeimpien vaarojen profiilit sekä etenkin Riisitunturin talviset tykkykuusistot.

Maisema-alueen asutus on sijoittunut tasaisesti, mutta ensisijaisesti kyläkeskuksiin keskittyen ympäri Kitkajärven ranta-alueita. Kylämaisemat ovat yleisilmeeltään ja mittakaavaltaan pääosin tasapainoisia ja elinvoimaisia, vaikka rakennusperinnön kannalta merkittäviä kohteita on rajallisesti. Kylien maisemalliset ja kulttuurihistorialliset arvot liittyvät ennen kaikkea järvi-, ranta- ja rinnekylätyyppijä edustaviin kylärakenteisiin sekä rantaan viettävien peltöjen yli avautuviin järvi- ja vaaramaisemiin.

Kitkajärvien ja Riisitunturin maisemat

Kunta: Kuusamo, Posio

Maakunta: Pohjois-Pohjanmaa, Lappi

Valtakunnallisesti arvokas maisema-alue 2021

Valtakunnallisesti arvokkaat maisema-alueet: SYKE

Taustakartta: MML/WMTS, 05/2021

Kuva: Tapio Heikkilä, Oulankajoki, Kuusamo